

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Grävmaskinister och byggnadsstäderskor

En analys med genusperspektiv av läromedel i samhällskunskap för skolår 4-6.

Ulf Abrahamsson, Mehrad Behbahanipour och Max Hjorton

Inriktning: LAU390

Handledare: Jan Eriksson

Examinator: Christina Ekström

Rapportnummer: HT10 1120 23

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Abstract

Examensarbete inom lärarutbildningen

Titel: Grävmaskinister och byggnadsstäderskor - En analys med genusperspektiv av läromedel i samhällskunskap för skolår 4-6.

Författare: Ulf Abrahamsson, Mehrad Behbahanipour, Max Hjorton

Termin och år: HT10

Kursansvarig institution: LAU390 Sociologiska institutionen

Handledare: Jan Eriksson

Examinator: Christina Ekström

Rapportnummer: HT 10 1120 24

Nyckelord: Genus, Genusifiering, Läromedel, Samhällskunskap, Textanalys, Bildanalys

Sammanfattning

Syftet med den här studien är att undersöka vilken bild av könsroller som läromedelstexter och bilder i samhällskunskap för år 4-6 förmedlar. Framförallt fokuserar vi på att se hur yrkesroller fördelas mellan könen och på vilket sätt de "genusifieras" i text och bild. Vi har också velat se hur rollerna förändrats över tid. Som metod har vi använt textanalys. Vi har gjort både en kvantitativ genomräkning i läromedlen och en kvalitativ diskursanalys av texten där den behandlar yrkesroller. Materialet vi har analyserat är fem olika samhällskunskapsböcker som är ämnade för årskurs 4-6. Vi har granskat en lärobok från varje decennium från 1960 talet till 2000-talet. Resultatet visar att det tydligt går att skilja mellan manliga och kvinnliga yrken i läromedlen. Representationen av män har i stor utsträckning varit i majoritet och typen av yrken har varierat mellan könen. Det har också visat sig att det i det senaste läromedlet är en stor skillnad från de tidigare. Som blivande pedagoger är det för oss av stort intresse att se vad färdigpaketerade läromedel förmedlar för värden och normer. Det är av största vikt att se hur dagens läromedel är utformade och att vi som blivande pedagoger ställer oss kritiska till hur könsroller framställs i såväl texter som bilder.

Förord

Denna uppsats har skrivits på Göteborgs universitet under höstterminen 2010. Vi som genomfört studien är tre blivande lärare för de yngre åldrarna och uppsatsen är vårt examensarbete. Vi vill tacka vår handledare Jan Eriksson för guidning, tips och support under arbetets gång.

Göteborg 2010-12-19

Ulf Abrahamsson, Mehrad Behbahanipour och Max Hjorton

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning.....	4
Figurförteckning.....	6
1. Inledning.....	7
1.1 Bakgrund.....	7
1.2 Syfte.....	8
1.3 Frågeställning.....	8
2. Teoretisk anknytning och tidigare forskning.....	9
2.1 Genusteori.....	9
2.1.1 Genus.....	9
2.1.2 Hegemoni/ Maskulin hegemoni.....	9
2.1.3 ”The Other”.....	9
2.1.4 ”The Gaze”.....	10
2.1.5 ”Det sociala könet”.....	10
2.1.6 Sammanfattning.....	10
2.2 Tidigare forskning om genus i läromedel.....	11
2.3 Läromedelshistoria.....	11
2.4 Jämställdhet i läroplanerna i ett historiskt perspektiv.....	12
2.5 Läromedel.....	13
2.6 Sanning och tid.....	14
3. Metod och material.....	15
3.1 Val av metod.....	15
3.1.1 Kvantitativ analys – yrken kopplade till kön.....	15
3.1.2 Kvalitativ analys - diskursanalys.....	16
3.2 Material.....	17
3.3 Genomförande.....	17
3.3.1 Räkna kön i bilder.....	17
3.3.2 Räkna namngivna personer och deras sysslor.....	17
3.3.3 Personer i text och bild efter yrke.....	18
3.3.4 Kategorier.....	18
3.3.4.1 Akademiker.....	18
3.3.4.2 Vård/omsorg.....	18
3.3.4.3 Statsmakt.....	18
3.3.4.4 Media.....	18
3.3.4.5 Kultur/idrott.....	18
3.3.4.6 Service.....	19
3.3.4.7 Produktion/underhåll.....	19
3.3.5 Möjlighet till maktutövande?.....	19
3.3.6 Aktiv/passiv.....	19
3.3.7 Textanalys.....	19
3.4 Avgränsningar.....	20
3.4.1 Problem och dilemman.....	21
4. Resultatredovisning.....	22
4.1 Män och kvinnor i bilder och illustrationer.....	22
4.2 Namngivna personer i texten.....	22
4.3 Personer i text och bild efter yrke.....	23
4.3.1 1960-tal.....	23
4.3.2 1970-tal.....	23
4.3.3 1980-tal.....	24

4.3.4	1990-tal.....	24
4.3.5	2000-tal.....	25
4.4	Sammanfattning	25
4.5	Makt eller inte?.....	26
4.5.1	1960-tal.....	26
4.5.2	1970-tal.....	26
4.5.3	1980-tal.....	27
4.5.4	1990-tal.....	27
4.5.5	2000-tal.....	28
4.6	Sammanfattning	28
4.7	Aktiva och passiva yrken	29
4.7.1	1960-tal.....	29
4.7.2	1970-tal.....	29
4.7.3	1980-tal.....	30
4.7.4	1990-tal.....	30
4.7.5	2000-tal.....	31
4.8	Sammanfattning	31
4.9	Diskursanalys	31
4.9.1	Textanalys 1960-tal	31
4.9.2	Textanalys 1970-tal	32
4.9.3	Textanalys 1980-tal	33
4.9.4	Textanalys 1990-tal	33
4.9.5	Textanalys 2000-tal	34
4.9.6	Sammanfattning av textanalys	34
5.	Slutdiskussion.....	35
5.1	Hur fördelas yrken mellan kvinnor och män i läromedlen?.....	35
5.2	Hur kopplas yrken till kön med avseende på maktpositioner?.....	35
5.3	Hur kopplas yrken till kön med avseende på graden av aktivitet?.....	36
5.4	Hur genusifieras yrken i texterna?	37
5.5	Speglas den maskulina hegemonin i läromedlen?.....	37
5.6	Vilken syn på könsroller förmedlar läromedelstexterna?	38
5.7	Vad kan vi lära av det här?.....	39
6.	Sammanfattning	40
7.	Litteratur och källförteckning.....	42
7.1	Litteratur.....	42
7.2	Elektroniska källor	42
7.3	Källor läromedel.....	43

Figurförteckning

Tabell 1: Män och kvinnor i bilder och illustrationer	22
Tabell 2: Namngivna personer i texten	22
Tabell 3: Personer i text och bild efter yrke 1960-tal.....	23
Tabell 4: Personer i text och bild efter yrke 1970-tal.....	23
Tabell 5: Personer i text och bild efter yrke 1980-tal.....	24
Tabell 6: Personer i text och bild efter yrke 1990-tal.....	24
Tabell 7: Personer i text och bild efter yrke 2000-tal.....	25
Diagram 1: Makt eller inte 1960-tal	26
Diagram 2: Makt eller inte 1970-tal	26
Diagram 3: Makt eller inte 1980-tal	27
Diagram 4: Makt eller inte 1990-tal	27
Diagram 5: Makt eller inte 2000-tal	28
Diagram 6: Aktivt eller passivt 1960-tal	29
Diagram 7: Aktivt eller passivt 1970-tal	29
Diagram 8: Aktivt eller passivt 1980-tal	30
Diagram 9: Aktivt eller passivt 1990-tal	30
Diagram 10: Aktivt eller passivt 2000-tal	31
Tabell 8: Sammanställning av yrken kopplade till kön när det gäller maktpositioner.....	35
Tabell 9: Sammanställning av aktivt/passiva yrken.....	36
Tabell 10: Sammanställning av den totala representationen av män och kvinnor.....	38

1. Inledning

Tanken med detta arbete föddes då en av oss läste sin specialisering i engelska inom lärarprogrammet. De diskuterade grammatik och pratade om aktiv och passiv form. I exempelmeningarna blev kvinnan objekt och passiv och mannen blev subjekt och aktiv. Exempelen visade väldigt tydligt att man uppenbarligen inte alls har tänkt på genusperspektivet och en tanke på att studera läromedel ur genusperspektiv föddes.

I B-uppsatsen på lärarprogrammet så arbetade vi tre tillsammans och även då hade vi en betoning på genusperspektiv. Den gången skrev vi om musik som en identitetsmarkör och jämförde flickor och pojkars musiksmak. Arbetet gick bra och det kändes som en naturlig fortsättning att nu fördjupa oss i genusperspektivet och den här gången undersöka läromedel. Flera frågor och tankar föddes när vi började diskutera kring arbetet. Vi upptäckte att vi har en del förutfattade meningar som vi vill testa och se om de är sanna. Vi tror till exempel att läromedel kan bidra till att reproducera könsstereotyper genom att texter ”genusifieras”, det vill säga hur man använder könsbestämmande ord i språket. Exempel på sådana ord kan vara ”han” eller ”hon”. Om läromedlen bidrar till att reproducera könsroller strider det faktiskt mot skolans uppdrag. Vi misstänker också att läromedel har ett snedvridet genusperspektiv då historien mestadels har handlat om män och dessutom skrivits av män. Det stora problemet infinner sig dock om man inte problematiserar detta i klassrummet eller i läromedlet. Vidare började vi strukturera tankar om hur man kan angripa våra frågor och teser. Vi är intresserade av att se hur genusperspektivet i läromedlen utvecklats över tid. Har det skett en förändring? Hur ser kopplingen ut mellan skola, lagstiftning, värdegrund och läromedel? Följs direktiven om jämställdhet genom alla leden? Sen är vi också sugna på att göra en grundlig granskning av läromedel. Att kritiskt granska texten och räkna markörer och namn för att se vilken bild av verkligheten som läromedlen förmedlar.

1.1 Bakgrund

Skolan har ett stort ansvar för att ge alla elever samma förutsättningar. Läroplanen fastställer att skolan skall arbeta i en riktning mot en värld där män och kvinnor har samma förutsättningar och villkor. Inte minst är det viktigt att unga människor får klart för sig hur och varför könsordningen är beskaffad som den är. Det vi ställer oss frågande till är hur lärare väljer skolmaterial och hur de granskar skolmaterialet de använder. Ett oreflekterat val av läromedel som man dessutom använder utan att problematisera dess innehåll kan få till följd att unga växer upp med en stereotyp bild av manligt och kvinnligt. Detta strider mot de skrivningar om jämställdhet som återfinns i skolans värdegrund och den demokratiska tanke vi alla förväntas leva efter. Det kan också skapa förvirring i elevernas hållning kring könsroller och deras framtida relationer i såväl familj- som yrkesliv. I förlängningen skulle detta upprätthålla en ond cirkel där hälften av befolkningen blir diskriminerade och inte ges samma möjligheter att leva ett bra liv.

Skolan är en mycket viktig aktör när det gäller att förmedla de lagar som gäller i det svenska samhället och, i än högre grad, skolans värdegrund som bygger på samma principer om människors lika värde. Därför är det viktigt att man för en diskussion kring hur väl läromedlen förmedlar dessa värden och att de inte strider mot skolans uppdrag som anges i kurs- och läroplaner. Inte minst gäller det i ämnet samhällskunskap då man där tar upp frågor och värderingar kring människors levnadsvillkor och hur lagstiftning, som speglas i läroplanerna, för detta ser ut. Här finns alltså en tydlig koppling mellan skolan och det övriga samhället. Genom att visa på förändringar av läromedel de senaste 50 åren vill vi ge en förståelse för hur och varför läromedel ser ut som de gör idag och samtidigt ge ett underlag för hur de kan komma att se ut i framtiden. Den första läroplanen för grundskolan träder i kraft 1962 och det är från den tidsperioden och framåt vi koncentrerat vårt arbete. Vi har valt

att undersöka böcker i Samhällskunskap för elever i årskurs 4-6 för att det är det ämne som ligger närmast förmedling av värdegrund och demokratibegrepp.

Kursplanen för samhällskunskap har flera gemensamma drag med läroplanens värdegrund. I första avsnittet i Lpo 94 om skolans värdegrund och uppdrag står bland annat:

Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan skall gestalta och förmedla. (Lpo 94:3)

I kursplanen för samhällskunskap står följande:

Ämnet samhällskunskap bidrar till förmågan att förstå och leva sig in i egna och andras villkor och värderingar och därmed också till att kunna ta avstånd från och aktivt motverka olika former av förtryck och rasism. Utbildningen skall öppna för skilda uppfattningar och uppmuntra att de förs fram samt främja aktningen för varje människas egenvärde oavsett kön, klass och etnisk bakgrund. Pojkars och flickors, kvinnors och mäns lika rätt och möjligheter skall aktivt och medvetet tydliggöras. (Kursplan i samhällskunskap för grundskolan på Skolverkets hemsida, <http://www.skolverket.se/sb/d/2386/a/16138/func/kursplan/id/3887/titleId/SH1010%20-%20Samh%E4llskunskap> 2011-01-14 kl. 13:48)

Beröringspunkterna är uppenbara och om man dessutom lägger till de allmänna demokratiska målen så är samhällskunskap det ämne i skolan som tydligast borde formulera och problematisera begreppen genus/kön och jämställdhet. Följaktligen borde läromedlen i samhällskunskap vara en tydlig och viktig del i utformningen av värderingar kring könsroller. Vi ser det dessutom som viktigt att undersöka hur de läroböcker ser ut för barn som är i tio- till tolvårsåldern eftersom de fortfarande tenderar att okritiskt tolka det som sägs i läroböcker som absoluta sanningar och därför har mycket stor inverkan på hur man ser på jämställdhet, skillnader och likheter mellan könen och varför det förhåller sig så.

1.2 Syfte

Syftet med vårt arbete är att undersöka hur läromedelstexter och bilder i samhällskunskapsböcker för årskurs 4-6 förmedlar könsroller. Vi vill inledningsvis undersöka hur representationen av kön är fördelad i läromedlen och vi har valt att lägga fokus på hur olika yrken är kopplade till kön. Syftet är också att se hur representationen och förhållandet yrke/kön har förändrats över tid.

1.3 Frågeställning

Våra frågeställningar är:

- Hur fördelas yrken mellan kvinnor och män i läromedlen?
- Hur kopplas yrken till kön med avseende på maktpositioner?
- Hur kopplas yrken till kön med avseende på graden av aktivitet?
- Hur ”genusifieras” yrken i text?
- Speglas den maskulina hegemonin i läromedlen?
- Vilken syn på könsroller förmedlar läromedelstexterna?

2. Teoretisk anknytning och tidigare forskning

2.1 Genusteori

2.1.1 Genus

I Moira von Wrights bok *Genus och text* förklarar hon begreppet ”genus” som en term för den sociala konstruktionen av kön. Där ordet genus är till för att referera till den sociala aspekten. Att ordet genus används till det som uppfattas kvinnligt eller manligt ur ett förbestämt sociohistoriskt sammanhang. Vidare för att problematisera termen ”genus” beskriver Moira von Wright tre processer som förklarar den sociala konstruktionen.

Strukturellt genus handlar om arbetets organisering och uppdelning. Exempelvis är idag flera doktorer [sic.] män medan sköterskor oftare är kvinnor. [...]

Individuellt genus är den socialt konstruerade individuella identiteten. Betydelsefullt är här de värderingar i omgivningen som stärker den egna identiteten. T.ex. att vara fysiker stärker en manlig identitet i högre grad än en kvinnlig sådan. [...]

Symbolisk genus står för den mening som våra institutioner och våra värdesystem uttrycker. Den framstår som tydligast genom språket och en kunskapsteoretisk dikotomisering, vanligen motsatspar som tillskrivs antingen manligt eller kvinnligt. Exempel är ologiskt/logiskt, objekt/subjekt, aktiv/passiv m.fl.

(von Wright 1999:19)

Man bör dock tänka på att den sociala konstruktionen av genus som beskrivs av von Wright dels är knutna till varandra, men också att de varierar över tid och rum.

2.1.2 Hegemoni/ Maskulin hegemoni

Begreppet hegemoni används inom marxistisk teori i betydelsen: ”[...] den makt över människo- och samhällssynen som en ledande klass utövar vid sidan av sin ekonomiska och politiska dominans”. (<http://www.ne.se/lang/hegemoni>). Det handlar alltså om en diskursliknande struktur som är i ledande ställning och därtill kämpar för att behålla den ställningen.

Maskulin hegemoni handlar således om hur maskuliniteten, som ett ideal och norm, vill behålla sin position. Carrie F Paechter skriver i boken *Educating the other. Gender, Power and Schooling* om hegemoni: “Hegemony works to perpetuate the status quo by affecting the structures within which people think, so that they find it difficult or impossible to conceive of things in any other way.” (Paechter 1998:3)

2.1.3 ”The Other”

”The Other” eller ”de andra” är ett begrepp som kan användas för att beskriva hur vi skapar vår identitet. Det kan handla om att skapa identitet inom en själv, inom en grupp eller att känna en gemenskap inom en nation, etnisk tillhörighet eller ett biologiskt kön. På vilken nivå detta än sker så är närvaron av ”de andra” alltid viktig för att styrka och avgränsa den ”norm” man själv tillhör. Detta skapar en maktrelation där den ena ”gruppen” behöver en annan att avgränsa sig ifrån för att frambringa sin egen särart. I större sociala sammanhang som till exempel i skolan, i medierna eller i Sverige skapas också en rådande syn på vad som är det ”normala” och utgångspunkten för ”vårt” synsätt. Detta gör att det alltid finns ”de andra” att avspegla sig mot. Man kan koppla samman begreppet ”de andra” med begreppen subjekt och objekt. Paechter skriver om det så här:

The subject is defined in opposition to and through the exclusion of the Other; this means: paradoxically, that without that which is denied, the Other, there can be no

Subject. The Other is, as a result, simultaneously feared, loathed and desired, which is why the Subject/Other relationship contains so much power. (Paechter 1998:5-6)

2.1.4 "The Gaze"

Vid konstruktionen av "de andra" framträder begreppet "the Gaze". Ett sätt att försöka översätta begreppet skulle kunna vara att kalla begreppet för "blicken". Men begreppet bör problematiseras mer. Man kan lägga till en fråga: Vem utgår "blicken" ifrån. Vems utsikt är det som ser samhället och från vilket synhåll ser vi på vår verklighet? Enkelt beskrivet skulle man kunna säga att "normen" betraktar "de andra" genom "blicken". Den rådande hegemonin har alltid "blicken" det är alltså utifrån denna norm som samhället ser på sin verklighet. "the Gaze is a particular way of looking: One that is detached, dispassionate and, at the same time, powerful." (Paechter 1998:9)

2.1.5 "Det sociala könet"

Ulla Forsberg skriver i boken *Är det någon "könsordning" i skolan?* om genus som en social konstruktion och hänvisar till bland annat till filosofen Judith Butler som beskriver hur genus konstrueras och ständigt repeteras. Detta skapar en bild av det vi upplever som identitet. Genus skapas alltså genom handlingar och reproduceras och iscensätts ideligen. Vidare menar Forsberg att identiteten kan kännas som enhetlig men att den inte är det. Den är något som hela tiden verkställs. (Forsberg 2002:4-5) Ingegerd Tallberg Broman skriver i boken *Pedagogiskt arbete och kön* om hur stereotypa könsmonster förändrats över tid. Hon menar att det idag finns större utrymme och olika möjligheter att vara flicka eller pojke. Dock fastslår hon att det fortfarande finns tydliga normer:

Det finns dock mer tydliga huvudfäror för hur flickor respektive pojkar kan vara, det finns enbart vissa speciella möjliga positioner. Att välja något annat kan innebära att man marginaliserar sig, att man blir betraktad som udda, som konstig. (Tallberg Broman 2002:29)

I detta citat förtydligas bilden av begreppen "hegemoni", "the Gaze" och "the Other". Om man väljer att stiga utanför normen (hegemonin) så blir man betraktad (the Gaze) som den udda och konstiga (the Other).

2.1.6 Sammanfattning

Sammanfattningsvis ser vi genus som en social konstruktion. För att avgränsa oss har vi valt ut teorier om genus kopplade till forskning inom pedagogik eftersom det passar vårt syfte väl. Vi har valt ut just de här styckena och begreppen för att det hjälper oss att definiera genus på ett sätt som vi har nytta av i arbetet. Paechters tankar och begrepp känns viktiga för att påvisa hur den maskulina hegemonin fungerar och för att synliggöra densamma. Von Wrights *Genus och Text* är berikande då hon likt oss studerat läromedelstexter ur ett genusperspektiv. Hennes tre genusprocesser hjälper oss att särskilja genuskoder. Forsberg förklarar i sin bok *Är det någon "könsordning" i skolan?* tydligt hur genus ideligen iscensätts och är till hjälp för oss i analysarbetet då repetitioner av könsstereotyper är något vi söker efter i texterna. Tallberg Bromans bok *Pedagogiskt arbete och kön* ger här en aning om hur könsmonster kan förändras över tid och det är väldigt aktuellt då vår studie har ett historiskt perspektiv och en eventuell förändring över tid är något vi själva söker i läromedlen.

2.2 Tidigare forskning om genus i läromedel

Ann-Sofie Ohlander är professor emeritus i historia har gjort rapporter för regeringstillsatta DEJA (Delegationen för jämställdhet i skolan) Hennes rapport om jämställdhet i läromedel i samhällskunskap *Kvinnor, Män och jämställdhet i läromedel i samhällskunskap* (2010). Är en studie som vi har användning av då den är färsk och dessutom granskar läromedel i samhällskunskap.

Moira Von Wrights bok *Genus och Text* (1999) är en studie som granskar genus i läromedel för NO. Boken är till hjälp både vad det gäller genusteori och tillvägagångssätt under arbetets gång.

Angerd Eilards bok *Modern, svensk och jämställd. Om barn, familj och omvärld i grundskolans läseböcker 1962-2007* (2008) Behandlar genus i grundskolans läseböcker och även här har vi nytta av såväl innehåll som formen på hennes studie.

2.3 Läromedelshistoria

Efter att Johannes Gutenberg (1400-1468) på 1400-talet utvecklat boktryckarkonsten fick undervisning en mer spridd och fastare strukturerad form än tidigare och på 1500-talet förändrade Peter Ramus (1515-1572) undervisningen från att ha varit "[...] bunden till person och lyssnande till en mer 'objektiv' och textbunden verksamhet, bunden till den visuella perceptionen. Memorandot av bestämda, text-bundna kunskapsenheter blev alltmer centralt." (Selander 1988:15). Ramus bidrog också med att dela in kunskap i olika kunskapsområden och konstruerade ett schema där man logiskt delade in världen i ett slags objektifierade områden och ordnade på så sätt ett slags logisk ordning gällande kunskap. Jan Amos Comenius (1592-1670) införde bilder och berättande texter i sin grundläggande lärobok i latin *Orbis sensualium Pictus* som användes i oförändrat skick i 200 år. Han hade vidare teorier kring hur den pedagogiska organiseringen skulle fungera som en maskin och en social ordning med verkstäder för bildning av människorna. Detta användes flitigt i de nya statsbildningarna under denna period.

Under 1800-talet uppstod nationella bildningssystem och man införde läroböcker för den allmänna skolan i olika ämnen och olika årskurser. Selander menar att det visserligen tillkommit nytt stoff i läroböckerna men att det ända in i våra dagar förekommer en 'reproduktion' av läroböcker (Selander 1988:16). Alltså är läroboken en produkt av massutbildningen som startade på 1800-talet vilken i sin tur fick sin grundstruktur redan på 1500- 1600-talet. Den är också viktig för att socialt ordna undervisningen och är alltså en social konstruktion och den "[...] organiserar elevernas tänkande om omvärlden, erbjuder kategorier och strukturer, till synes rationellt och objektivt organiserade (Selander 1988:17).

Som nämnts så trädde alltså grundskolans första läroplan i kraft 1962. Man talade nu om "en skola för alla". Efter andra världskrigets fasor insåg man att fostran till jämlikhet och demokrati var en mycket viktig samhällsuppgift och detta märks därefter i både lagstiftning och i läroplaner. I skolverkets rapport *I enlighet med skolans värdegrund?* skriver Boel Englund om statens påverkan på läromedlen. Man kan tydligt se hur läromedlen förr i tiden var mer statligt knutna:

Historiskt sett har läroboken varit ett av de medel staten använt för att styra verksamheten i den svenska skolan – och därmed erfarenhetsförmedlingens innehåll och organisation – i den riktning man önskat. (Skolverkets rapport nr 285 2006:7)

Man hade också ett statligt organ för granskning och godkännande av läromedel som upphörde först på 1990-talet. Statens läroboksnämnd kom till 1938 och deras uppgift bestod i att granska läroböcker. När man granskade böckerna så tittade man bland annat efter objektivitet, lämplighet för det stadier den var ämnad för och pris och format. Granskningen förändrades över tid. På 1970-talet så gjordes en uppdelning mellan pedagogisk granskning och objektivitetsgranskning. Den pedagogiska granskningen fördes då över till producenterna av läromedlen. Man ansåg också att det endast var viktigt att granska läromedel i samhällskunskap. Man tittade på saklighet och allsidighet och att de följde mål och riktlinjer i läroplanen. På 1980-talet blev läromedelsgranskningen en kommunal fråga och på 1990-talet slutade läromedel att regleras i skollagen. (Skolverkets rapport nr 285 Englund, B 2006:8-9) Idag finns en föreskrift i grundskoleförordningen som rör läroböcker. Där sägs det att elever ska ha tillgång till: "[...] läromedel som täcker väsentliga delar av ett ämne eller en ämnesgrupp och som är ägnade att ge fasthet och sammanhang i studierna." (4 kap, 4 § skollagen 1997:599)

Läromedlen granskas i dagsläget inte av någon myndighet utan det är kommunerna och skolorna själva som väljer vilka läromedel som ska användas. Tydligt är dock att läromedlen i stor utsträckning fortfarande har en mycket stark ställning i skolan. I Boel Englunds rapport *Vad har vi lärt oss om läromedel?* går att läsa om Föreningen Svenska Läromedels (FSL) enkätundersökning från 2003:

Färre än två procent av lärarna i FSL:s enkätundersökning anger att de aldrig använder läroböcker, 16 procent att de sällan använder dem. De som säger sig använda tryckta läromedel regelbundet är drygt 60 procent, medan närmare 20 procent gör det "så gott som varje lektion". Fyra femtedelar av de svarande anger alltså att de använder läroböcker regelbundet eller oftare än så. (Skolverkets rapport nr 284 Englund, B 2006:6)

Det är alltså tydligt att läromedlens användning fortfarande är stor och därför relevant att granska den.

2.4 Jämställdhet i läroplanerna i ett historiskt perspektiv

Att den svenska skolan bedriver ett aktivt jämställdhetsarbete ses numera som en självklarhet. I Lpo 94 betonas det tydligt att "jämställdhet som värdegrund ska vara synlig i undervisningen och i skolans planering och verksamhet" (Broman 2002:169). Det är idag ett bestämt obligatorium att skolan framhäver jämställdhetsfrågor i undervisningen och att arbeta med jämställdhet ses i dag som en pedagogisk fråga. Alla pedagoger har också numera ett professionellt ansvar att arbeta kring detta område. Att begreppet jämställdhet nämns i dagens läroplaner och att skolan ständigt bedriver dessa frågor ser vi alltså idag som en självklarhet, men tittar man ur ett historiskt perspektiv ser man att detta ändå är en ganska ny företeelse. Jämställdhetsbegreppet har nämligen bara förekommit i skolans styrdokument de tre senaste decennierna. Ingegerd Tallberg Broman nämner detta i sin bok:

Aktivt jämställdhetsarbete har bedrivits under de senaste tre decennierna inom skola och utbildning. För grundskolans del kan genomslaget sägas ha kommit i samband med Lgr 69. (Ingegerd Tallberg Broman 2002:167)

Begreppet jämställdhet har alltså inte alltid nämnts i läroplanerna. Det var i samband med Lgr 69 som jämställdhetsfrågor först togs upp. Där nämndes det för första gången att pojkar och flickor skulle behandlas lika. Det här var första gången då jämställdhet nämndes i en läroplanstext. Ytterligare en period efter att den första texten om jämställdhet lanserats kom

också beslutet om att skolorna aktivt skulle börja arbeta med jämställdhetsfrågor. Det dröjde dock till 1979 innan det fastställdes i skollagen att skolan skulle verka för jämställdhet. Ingegerd Tallberg Broman skriver vidare om detta:

1979 fastställdes i skollagen att skolan skulle verka för jämställdhet. 1979 tillkom också statens arbetsmarknadsnämnd (SAMN) som bl.a. fick till ansvar att stödja och stimulera jämställdhetsarbete. Sedan 1 juli 1980 finns lagen om jämställdhet mellan kvinnor och män i arbetslivet. (Tallberg Broman 2002:168)

Vidare, i Lgr 80, tog man ytterligare steg i utvecklingen av jämställdhetsarbetet och fokus här lades på könsjämlighet och jämställdhetsproblemen. Här handlade det mycket om att bryta de traditionella synsätten man hade på könsroller och man arbetade mycket med att ändra dessa synsätt.

2.5 Läromedel

Begreppet läromedel inbegriper alla de redskap som används i undervisningen i skolan för att nå uppsatta mål. Det kan vara allt ifrån ”verkligheten” till massmedia och film. Vi har valt att fokusera på läroböcker/förlagsproducerade läromedel. Läroböcker i samhällskunskap är i själva verket en sammansättning av samhällsnyttig information. Ohlander skriver om detta i sin rapport:

Det innebär att material tas från en rad olika områden och discipliner: geografi, historia, juridik, medie- och kommunikationsvetenskap, nationalekonomi, religionsvetenskap, socialantropologi, sociologi och statsvetenskap. (Ohlander 2010:9)

Alltså är läroböckerna ett konglomerat av utvald kunskap för att skapa en helhetsbild av vårt samhälle och förmedla demokratiska värden. Problemet är att det kan ge ett splittrat intryck:

Läromedlen i samhällskunskap har dessutom i allmänhet flera författare som företräder olika expertis. Trots gemensam layout och uppläggning är kapitlen i böckerna ofta fristående från varandra, saknar korsreferenser och följer ingen enhetlig linje. En företeelse eller synvinkel som spelar en viktig roll i ett kapitel kan vara helt frånvarande i nästa. Det är därmed svårt att göra helhetsanalyser och ge omdömen som gäller läromedel i samhällskunskap i sin helhet. (Ohlander 2010:9)

Vår grundtanke i detta arbete är att fokusera på genus som ett konstruerat, socialt kön. När vi använder termen genus så handlar det om genus som en social konstruktion och inte biologiskt kön. Vi menar att genus handlar om sociala roller vi tar på oss och tilldelas av samhället. Dessa ”roller” återskapas hela tiden och är tydliga i samhället.

2.6 Sanning och tid

Genom att granska läroböcker i samhällskunskap över tid får man dels en bild av hur kunskap reproduceras och även en tydlig bild av det som förändrats. I boken *Modern, svensk och jämställd* av Angerd Eilard står det om den franske filosofen Michel Foucault (Eilard 2008:131) som talar om olika ”sanningsregimer” och visar att det vi tror på som ”rätt” eller ”sant” under en viss epok i själva verket är föränderliga diskurser, knutna till sin samtids moraliska värderingar vilket illustrerar att det är väldigt svårt att ifrågasätta dessa i sin samtid. Genom att vi tittar på läromedel över tid, så är detta sätt att se det en hjälp för att se strukturer i dagens läromedel. Alltså genom att se på hur olika diskurser sett ut tidigare. (Eilard 2008:50-51)

Foucault synliggör hur den diskursiva makten bakom en samtids officiella diskurser reglerar och normaliserar vissa beteenden. Han visar hur social kontroll är inbyggd i formulerandet av hegemoniska ideal, vilka fungerar disciplinerande och får människor att självmant korrigera, eller anta, eftersträvansvärda, beteenden [...]. Genom att samhällsmedlemmarna på olika sätt frivilligt förmås anpassa sig till ifrågavarande normer, kan en viss samhällsordning upprätthållas. (Eilard 2008:51)

3. Metod och material

3.1 Val av metod

Vi kommer i den här uppsatsen använda oss av både en kvantitativ och en kvalitativ analys. Vi har valt detta för att vi anser att delarna berikar varandra. Till en början gör vi en kvantitativ analys där vi räknar i bilder och texter efter sysslor och yrken som är kopplade till antingen en kvinna/flicka eller en man/pojke. Vi väljer att göra en sådan kvantitativ analys för att det på ett tydligt sätt kan visa vilken representation av könen som finns med. Man kan också tydligt se hur olika yrken är kopplade till olika kön. Vi tänker också koppla de kvantitativa resultaten till den kvalitativa analys vi sedan ska göra. I arbetet ska vi grundligt analysera läromedel i ämnet samhällskunskap. Vi ska granska fem böcker, en från varje decennium, med start i 1960-talet. Tanken är att vi ska se hur läromedlen har förändrats över tid vad gäller bilden av genus.

3.1.1 Kvantitativ analys – yrken kopplade till kön

Esaiasson, Gilljam, Oscarsson och Wängnerud skriver följande i Metodpraktikan:

Kvantitativ innehållsanalys är ett mycket användbart verktyg när helst man vill ha svar på frågor om förekomsten av olika typer av innehållsliga kategorier i ett material. Det kan handla dels om hur ofta eller hur *frekvent* olika kategorier förekommer, dels om hur stort *utrymme* i tid eller rum som olika kategorier får. (Esaiasson, Gilljam, Oscarsson & Wängnerud 2007:223)

Vi tänker oss att räkna antalet kvinnor respektive män som förekommer i läromedlen vi valt att granska och hur de är kopplade till olika yrken. För att systematisera innehållet i bild och text behöver vi därför göra en kvantitativ analys. Vi kommer att definiera och tolka innehållet för att upprätta de kategorier som är relevanta för vår frågeställning. Kvantitativ och kvalitativ innehållsanalys behöver inte utesluta varandra. Vi behöver tolka och värdera text och bilder för att föra in detta i vår statistik och är därför alltså tvungna att först göra en kvalitativ tolkning för att genomföra en kvantitativ analys. I Metodpraktikan står det följande angående detta:

Tvärtom innebär kvantitativ innehållsanalys allt som oftast att de innehållsliga enheterna först måste tolkas för att det skall vara möjligt att placera dem i rätt kategori där de senare kan räknas: För att kunna räkna förekomsten av olika typer av argument för respektive emot till exempel dödshjälp, EMU-medlemskap eller arbetstidsförkortning måste det självfallet finnas tolkningsregler som definierar och särskiljer de olika argumenten. (Esaiasson, Gilljam, Oscarsson & Wängnerud 2007:224)

I vår analys innebär detta att vi först tolkar yrken i bilder och text där de kan sammankopplas med en man eller kvinna. Vidare tolkar vi vilka yrken som kan definieras som innehållande någon form av maktposition och vilka som kan definieras som ”aktiva” för att sedan göra en kvantitativ analys genom att räkna antalet personer som förekommer i respektive kategorier.

3.1.2 Kvalitativ analys - diskursanalys

När vi ska granska texterna i läroböckerna så granskar vi en specifik typ av diskurs. I Alvesson och Sköldbergs bok *Tolkning och reflektion* ges diskursbegreppet följande betydelse: "[...] "diskurs" innefattar alla typer av språkanvändning (språkhandlingar) i muntliga och skriftliga sociala sammanhang, dvs., yttranden och skrivna dokument. En diskurs är en social text." (Alvesson & Sköldberg 2008:460) Nationalencyklopedin ger begreppet följande beskrivning: "[...] beteckna en helhet av sammanhängande uttryck, utsagor och begrepp, t.ex. den moraliska, den vetenskapliga eller den religiösa diskursen, eller formen hos en sådan helhet." (<http://www.ne.se/lang/diskurs>, 2010-12-07 kl. 11:13) vidare beskriver NE diskurser såhär:

[...] bygger på uppfattningen att hela vårt förhållande till verkligheten uttrycks genom diskurser, och att diskursen så starkt styr vår verklighetsuppfattning att vi är fångade i den. Samtidigt finns det uppenbarligen många diskurser. Våra ords och därmed tankars innebörder styrs enligt detta föreställningssätt av i vilken diskurs vi befinner oss, och missförstånd eller oförståelse uppstår om vi i vår kommunikation med andra "inte är i samma diskurs" (<http://www.ne.se/lang/diskurs>, 2010-12-07 kl. 11:35)

Diskursanalysen som metod härstammar från postmodernismen och poststrukturalismen. Analysen har ett språkligt fokus och gör antagandet att människor är konsekventa när det gäller att språket är något som reflekterar kring mentala tillstånd. Alltså är språket en diskurs som har fasta ramar och gör antaganden som ses som "sanningar". Till skillnad från poststrukturalismen och dekonstruktionen fokuserar man i en diskursanalys mer på de sociala sammanhangen och inte lika djupt på litteraturkritik. Genom diskursanalysen fokuserar man också på mindre, lokala, diskurser och inte på stora samhällsliga strukturer. (Alvesson & Sköldberg 2008:459-460) Språkets roll i hur vi uppfattar verkligheten är central då den skapar metaforer för känslor och upplevelser som sedan förmedlas genom språket. Alltså förpackas känslor och upplevelser i språkliga termer och således är språket en bidragande del av skapandet av "verkligheten" och de saker som vi anser som givna. Språket är dessutom beroende av kontext och sammanhang för att bli begripligt.

I *Metodpraktikan* står det om vad en kvalitativ analys innebär. "[...] ta fram det väsentliga innehållet genom en noggrann läsning av textens delar, helhet och den kontext vari den ingår" (Gilljam m.fl. 2007:237) Vidare skriver författarna vad man ska göra: "Det handlar om att läsa aktivt, att ställa frågor till texten och att se efter om texten, eller man själv, kan besvara dessa frågor". (Esaiasson, Gilljam, Oscarsson & Wängnerud 2007:237)

Vi kommer som nämnts att systematisera men också kritiskt granska texterna i läromedlen för att på så sätt besvara vår frågeformulering. Då genusteori handlar om att synliggöra underliggande maktstrukturer kommer vi granska den diskurs i vilken läromedel ingår genom genusteoretiska glasögon.

Gilljam m.fl. skriver:

Diskursanalyser utmärks, förutom intresset för maktförhållanden, av uppfattningen att språket är med och formar verkligheten. Texter och andra mänskliga uttryck tillskrivs avgörande betydelse för hur människor uppfattar världen. (Esaiasson, Gilljam, Oscarsson & Wängnerud 2007:239)

Läromedelstexterna har som uppgift att förmedla information, som ska leda till kunskaper hos elever i skolan. Denna typ av texter har förändrats över tid men målet har alltid varit det samma, att förmedla kunskap. Texterna kan sägas vara en del av en social text. Vår granskning blir därför en analys av denna typ av text – en diskursanalys. I vår granskning har vi valt att analysera texten ur ett genusperspektiv. I texten söker vi alltså efter språk som på

olika sätt tar genusroller för givna, och efter språk som förmedlar genusroller som om de vore ”sanna”. Vi vill genom vår analys se hur diskursen ”läromedelstext i samhällskunskap” förmedlar bilden av mäns och kvinnors sysslor och se hur den har förändrats över tid. Genom vår diskursanalys vill vi synliggöra aspekter av ”verkligheten” som annars tas för givna och visa på dolda strukturer i förmedlandet av ”fakta” på skolorna.

3.2 Material

För att hitta läromedel att undersöka så sökte vi oss först till GR-utbildning, som är Göteborgsregionens läromedelscentral, för att se vilket material som fanns tillgängligt. Där fanns det endast nya läromedel och det var där vi hittade samhällskunskapsboken från 2003. För att hitta det historiska materialet sökte vi oss vidare till arkivet tillhörande det pedagogiska biblioteket vid Göteborgs Universitet. Där hittade vi läromedel från 1958 och framåt i tiden och vid en genomsökning av dessa valdes böcker som berör samhällskunskap. Eftersom vi sökte efter äldre läromedel i samhällskunskap för skolåren 4-6 fanns endast ett fåtal att välja på. Vi valde ut en lärobok i samhällskunskap för mellanstadiet för varje decennium. Det fanns ett begränsat antal samhällskunskapsböcker och vi valde bort de böcker som hade stora delar av naturkunskap. Vi valde också böcker som samtliga var från första hälften av decenniet för att tidsmässigt få en så jämn spridning som möjligt. Böckerna vi valde var:

- *Samhällskunskap. 1, Grundskolan : mellanstadiet : årskurs 4-6* från 1962 av Rune Näslund.
- *Samhällskunskap för mellanstadiet: åk 4-6* från 1974 av Gunnar Helsing.
- *Vida Världen 1* från 1981 av Erik Nordlind, Rune Wittenstam, Bengt Björkqvist och Inge Carlström
- *Globen: oä för mellanstadiet* från 1990 av Lena Lindh, K. Arne Blom och Boel Söderberg.
- *Samhällskunskap. Grundbok* från 2003 av Anna Lena Stålnacke

3.3 Genomförande

3.3.1 Räkna kön i bilder

Vi har valt att räkna hur många män och kvinnor som är representerade i bilder och illustrationer. Detta för att visa på vilken representation de olika könen har i ett ämne som samhällskunskap. Givetvis är det problematiskt med vissa bilder där det finns stora klungor av människor. Vi upplevde det också svårt i en del illustrationer att se vilket kön personerna har. Vi valde att räkna de personer på bilderna som har en viktig roll för att förmedla något med bilden. Därför valde vi bort personer som till exempel står i bakgrunden och inte har något direkt syfte för bilden. Vi valde därför att ha en speciell kategori för de personer som vi inte kunde klassificera som tillhörande ett visst kön. Dessa har vi valt att kalla för könsneutrala. De resultat vi får fram här kommer endast redovisas och hamnar utanför vår analys och diskussion då de inte är aktuella för att besvara vår frågeställning.

3.3.2 Räkna namngivna personer och deras sysslor

Räkning av män/pojkar och kvinnor/flickor gör vi för att vi ur ett jämställdhetsperspektiv anser att det är av intresse att se om de olika könen får lika stor uppmärksamhet i läromedlen. I läsningen av boken så skapade vi tre kolumner och valde att där föra in varje person som nämns i texten. Vi klassificerar vilket kön de har och vilken syssla de gör. Vi hoppar över inledningen i böckerna för att det som står där också kommer förekomma i kapitlen i boken. Vi valde ganska snabbt att inte ta med de tillfällen där personer inte nämns vid namn utan fokuserade bara på de människor som presenteras som en människa som nämns vid namn.

Dessa personer kopplar vi ihop med den kontext de nämns inom, t.ex. yrken, elevrådsrepresentant, hushållsarbete, idrottsutövare eller som namn exempel i en illustrerande berättelse. Även de här resultaten redovisas men hamnar sedan utanför vår analys och diskussion men kommer ändå att nämnas för att ge hela bilden av vår undersökning.

3.3.3 Personer i text och bild efter yrke

Till en början så har vi läst igenom läromedlen och tittat på bilderna och fört statistik på alla personer som har klassificerats som antingen man eller kvinna. Alltså om vi kan se att det är en man eller kvinna på bilden eller om det i texten har varit tydligt att personer har nämnts med ett ”genusifierande” språk. Vi räknade till en början med alla personer som gjorde någon form av syssla. Vi skapade kategorier för olika sysslor och skrev in hur många kvinnor respektive män som sysslade med dem. Denna indelning gjorde vi i samtliga böcker. Genom denna statistik går det att tyda hur många män respektive kvinnor som är representerade i läromedlen och det går även att se vilken typ av syfte/funktion de illustrerar i böckerna.

3.3.4 Kategorier

Vi konstruerade färre kategorier än de vi delat in i vid den första genomräkningen. Detta för att enklare kunna föra in personerna i överskådliga tabeller. Alla de yrken som visas på bilder eller nämns i texten som går att koppla ihop med en man eller kvinna har vi klassificerat in i sju olika kategorier som vi presenterar nedan. Vi valde också här att endast fokusera på yrken och tog i denna indelning inte med sysslor som inte är lönearbete. Under följande underrubriker förklarar vi dessa.

3.3.4.1 Akademiker

I denna kategori har vi med alla yrken där personerna har en högre utbildning bakom sig. Här samsas följande yrkeskategorier: jurister, ingenjörer, pedagoger, arkitekter, uppfinnare och läkare. Vissa yrken skulle kunna platsa in under andra kategorier också men vi har bara med en person under en kategori. T.ex. skulle läkare kunna hamna under vårdkategorin och pedagoger under omsorg men vi har valt att föra in dessa under kategorin akademiker.

3.3.4.2 Vård/omsorg

Här har vi samlat följande yrken: sjuksköterskor, undersköterskor, vårdbiträden och skolpersonal (skolsköterskor, matbESPisning etc.) och brandmän.

3.3.4.3 Statsmakt

I denna kategori ryms yrken som har med makt att göra. Det handlar om yrken där personen i fråga har makt att utöva i sin yrkesroll. Här ryms: politiker, regenter, poliser, religiösa och militära ledare.

3.3.4.4 Media

Mediekategorin har vi med för att vi anser att den kan stå för sig själv. Media beskrivs ibland som den tredje statsmakten och kan därför vara intressant att se ur ett enskilt perspektiv. Här ryms alla personer som jobbar som exempelvis journalister, programledare och nyhetsuppläsare.

3.3.4.5 Kultur/idrott

Kultur och idrott räknas in i samma kategori för att vi menar att de som arbetar med detta på olika sätt arbetar relativt enskilt och skapande. Här ryms författare, konstnärer, yrkesidrottare, musiker och andra kulturarbetare.

3.3.4.6 Service

De som arbetar inom servicekategorin har arbeten med en upprätthållande funktion eller med att serva företag och privatpersoner. De yrken vi har med här är t.ex. administratörer, transportörer, brevbärare och frisörer.

3.3.4.7 Produktion/underhåll.

Inom den här kategorin har vi med alla yrken som har med produktion av varor och underhåll av samhället att göra. Här finns lantbrukare, hantverkare, vägarbetare, industri- och fabriksarbetare, yrkesfiskare, jägare, bagare mm.

3.3.5 Möjlighet till maktutövande?

För att tydligare se om det är mest män eller kvinnor som har maktrelaterade yrken ska vi sedan föra in de tidigare nämnda kategorierna i tre nya fack:

1. Mer makt: Yrken där man utövar makt, alltså att man har ett visst inflytande och påverkan på andra.
2. Mindre makt: Yrken där man arbetar under någon annan, att man är en arbetstagare som arbetar på uppdrag av andra.
3. Autonoma: Yrken där man arbetar självständigt och fritt. Vi inser att viss påverkan alltid finns men väljer att kalla vissa yrken för autonoma.

Under kategorin *Mer makt* för vi in statsmakt, akademiker och media. I kategorin *Mindre makt* för vi in vård/omsorg, service och produktion/underhåll och i kategorin *autonoma* hamnar kultur/idrott. Väl medvetna om att det i sammanhanget rör sig om makt i mer eller mindre grad har vi ändå för enkelhetens skull valt att använda oss av uttrycken *makt* respektive *ej makt*.

3.3.6 Aktiv/passiv

Vi lyfter fram ytterligare en statistisk variabel för att visa vilket kön som sammankopplas med antingen passiva eller aktiva yrken. Här kan man göra en koppling till begreppen subjekt och objekt där subjekt är den som är aktiv och traditionellt förknippad med den maskulina sfären och objekt som är den som är passiv och traditionellt förknippad med den feminina sfären. Här för vi in våra kategorier under antingen aktiva eller passiva yrken. Med aktiva yrken menar vi arbeten där man skapar, arbetar självständigt eller har inflytande över sin arbetssituation. Här placerar vi yrkeskategorierna: statsmakt, kultur/idrott, media och akademiker. Med passiva yrken menar vi yrken där man upprätthåller ordning eller arbetar under ledning av andra. Här sätter vi in: produktion/underhåll, service och vård/omsorg.

3.3.7 Textanalys

Slutligen gör vi nedslag i läroböckerna på de ställen där de diskuterar yrken för att analysera hur yrkena framställs i text. Genom att ställa genusrelaterade frågor till texten vill vi se hur läromedlen förmedlar bilden av de olika yrkeskategorierna. Vi tittar också på om, och i så fall hur, man eventuellt problematiserar synen på förhållandena mellan könen ur ett jämställdhetsperspektiv.

3.4 Avgränsningar

I det här avsnittet reder vi ut och förklarar de begrepp och de teman som vi i arbetet använder oss av. Flera av de termer som vi använder flitigt i texten kan behöva belysas lite extra för att läsaren lättare ska förstå vår tolkning av begreppen. Till att börja med vill vi förklara lite kort vad en läromedelstext är för slags text. Staffan Selander gör en tydlig förklaring i boken *Lärobokskunskap*:

Grundidén med den pedagogiska texten är att den ska återskapa eller reproducera befintlig kunskap, inte skapa ny kunskap. Det måste alltså ske ett *urval* och en *avgränsning* av det som ska återges (Selander 1988:17)

Med det här som utgångspunkt kan man sammanfatta vårt studieområde som en granskning ur genusperspektiv på de "kunskaper" som är utvalda att representera samhällskunskapen i pedagogiska texter. När vi använder begreppen läromedel och pedagogiska texter så syftar vi till tryckta böcker som används och har använts i ämnet samhällskunskap för årskurs 4-6. Under årens gång har ämnets karaktär förändrats och har ofta varit sammankopplat med fler ämnen. Tidigare ingick ämnet samhällskunskap i det övergripande ämnet OÄ som betydde orienteringsämnen. Ämnet innehöll naturkunskap, geografi, historia, samhällskunskap och teknik. Termen OÄ levde dock kvar i många skolor ända in på 1990-talet. Numera brukar skolorna ha SO som står för samhällsorienterande ämnen. Under denna rubrik har man till skillnad från OÄ sorterat bort de naturvetenskapliga ämnena som fått en egen tid på skolschemat. De läroböcker vi analyserar kommer från olika tider och flera av dem handlar inte enbart om samhällskunskap utan de har med delar av alla de ämnen som ryms inom de övergripande termerna SO och OÄ. Vi har då valt att koda även de delar som berör de andra orienteringsämnena för att få en helhetsbild av läroboken. De kapitel som då handlar om exempelvis olika djurarter har inte haft särskilt många människor vare sig i text eller illustrationer men exempelvis har vetenskapsmän som Carl von Linné dykt upp och vi har då valt att ta med det. Vi lägger ingen värdering i att böckerna sammanfattar flera ämnen. Flera av de ämnen som ingår i de övergripande termerna överlappar dessutom varandra. Till exempel så berör kapitlen i de här böckerna som har med geografi, naturvetenskap, historia och teknik i stor utsträckning också samhällsvetenskap. Gränserna är alltså inte alltid så tydliga. Vi har inte valt att undersöka i vilken utsträckning böckerna varit populära att använda i skolan eller vilken respons de fått utan urvalet har skett någorlunda slumpmässigt. Vi vill reservera oss för att vårt studieresultat enbart är ett resultat av de texter vi har valt ut och kan inte göra anspråk på att ge en sann bild av hela verkligheten. Dock kan resultatet ge en antydning till hur samhället sett på genus då läroböckerna som sagt är en reproduktion av de kunskaper som läroplan och samhälle vill förmedla till sina medborgare.

När vi tittat på själva texterna i läroböckerna har vi räknat med de exempel där exempelvis en bonde har getts en könstillhörighet genom att referera till denna person genom att använda pronomen *han*. Detta exempel har då kodats in som en man med lantbruk som yrke. Som exempel på hur könsneutralt språk använts eller ej, kan nämnas exemplet att "man" gjort si eller så. Ordet "man" kan visserligen betraktas som könsneutralt vilket är intressant i sig eftersom det också kan ses som ett exempel på den maskulina hegemonin och mannen som norm även i språket men vi har valt att definiera ordet som könsneutralt. I en del av läroböckerna har man istället använt sig av formuleringar av typen: Nu kanske *du* undrar vem som har ordnat så att *du* har skolböcker i skolan. Genom att tala direkt till läsaren anser vi att man lyckats hålla ett könsneutralt tilltal på ett mer lyckosamt sätt än att använda ordet "man". Vidare har vi också lämnat yrken med tydliga könsmarkörer som exempelvis brandman,

sjuksköterska och studiomann utanför statistiken om de inte i texten specifikt omnämns som kvinna/man eller hon/han.

När vi diskuterar frågor om demokrati, moral och etik utifrån skolans mål så är det i Lpo 94:as *värdegrund* vi hittar mål som har med det att göra. Vad betyder då värdegrund? Enligt Nationalencyklopedin står begreppet för ”de grundläggande värderingar som formar en individs normer och handlingar” (NE via: <http://www.ne.se/lang/v%C3%A4rdegrund>. 2010-11-24. Kl 11:16). I NE förtydligar de dock att begreppet förändrats över tid och att det idag sammanfattar följande:

[...] allmänt samlingsbegrepp för olika frågor som rör moral, etik, normer, relationer, demokrati och livsåskådning. På senare tid har det blivit vanligt att även enskilda företag och organisationer formulerar sin egen värdegrund, som kan utgöras av etiska regler och riktlinjer rörande exempelvis jämställdhet, mångfald och miljöarbete. (<http://www.ne.se/lang/v%C3%A4rdegrund>. 2010-11-24. Kl 11:25).

När vi använder begreppet värdegrund i vår text gör vi det i det betydelse som anges i Lpo 94.

Vi har slutligen valt att använda oss av begreppet ”genusifiering” som är en försvenskning av det engelska begreppet ”gendering”. I vårt arbete innebär det att vi sett på hur texter könskodats i språket genom att man använder könsbestämmande ord som exempelvis *han* eller *hon*. Detta är alltså en form av ”genusifiering”.

3.4.1 Problem och dilemman

En del yrken har varit svårare än andra att placera in i de kategorier vi skapat. För att ge en översiktlig bild har vi hållit ner antalet kategorier. Detta har inneburit att till exempel brandmän och sjuksköterskor båda har kategoriserats in i gruppen vård/omsorg och pedagoger har fått höra till kategorin akademiker. Vi har också valt att lämna kategorierna hobby/fritid och hushållsarbete utanför analysen eftersom vi avgränsat arbetet till att gälla yrken. Det ska dock nämnas att kvinnor föga överraskande är överrepresenterade i kategorin hushållsarbete, framför allt i de äldre böckerna. När vi definierat kultur/idrott som autonoma yrken är det för att de hamnar lite vid sidan av den diskurs vi valt att undersöka. I de cirkeldiagram där vi använder oss av procenträkning har vi avrundat procenten upp eller ner till närmsta heltal. Detta kan leda till att det skiljer någon procent i de olika diagrammen beroende på hur många kategorier som finns representerade. Exempelvis kan man i tabellen för makt/icke makt för 1960-talet se att det finns totalt 80 procent män och i diagrammet över passiv, aktiv och autonom för 1960-talet så är det 81 procent män. Denna skillnad sker eftersom det i diagrammet över makt/icke makt finns tre kategorier och decimaluppdelningen där gör att det blir en procent färre män. Däremot är det i tabellerna exakta siffror som redovisas liksom i tabellen över den totala representationen av yrkesverksamma män och kvinnor där siffran är exakt med en decimal.

Vi kan också nämna att vi tittat på Etiska rådets hemsida för att se om det finns några etiska riktlinjer att hålla oss till. Vi fann inget som var relevant för vårt arbete eftersom vi gör en textanalys. De enda som eventuellt skulle behöva tas hänsyn till är författarna till läromedlen som möjligtvis skulle känna sig kränkta av vårt arbete men vi kan inte se att det föreligger någon risk för detta.

4. Resultatredovisning

I det här kapitlet redovisar vi de resultat vi har fått från vår undersökning. Vi börjar att redovisa de resultat vi fått fram från våra första genomräkningar (kap 4.1 och kap 4.2). De här resultaten kommer vi bara redovisa utan att göra en vidare analys då vi valt att koncentrera oss på yrkesutövande personer i läromedlen och lägger tyngdpunkten i analysen på det. Vidare i kapitlet följer de resultat vi har fått fram för att besvara vår frågeställning och för att uppfylla vårt syfte.

4.1 Män och kvinnor i bilder och illustrationer

Här ser man resultatet av hur många kvinnor respektive män som figurerat i läromedlen. Endast de personer där det tydligt framgår att det är en man eller kvinna finns med. För förklaring av kategorin könsneutral se avsnitt 3.3.1.

Tabell 1: Män och kvinnor i bilder och illustrationer

Decennium	Man	Kvinna	Könsneutral
1960	305	233	72
1970	331	200	55
1980	186	110	38
1990	124	84	63
2000	202	215	13
Totalt	1148	842	241

Som vi kan se så är det en manlig dominans i läromedlen för de första fyra decennierna vilken bryts med 2000-talets bok.

4.2 Namngivna personer i texten

Vid ytterligare en genomräkning i läromedlen så fokuserade vi på alla namngivna personer i böckerna. Här redovisar vi resultatet av hur många män respektive kvinnor som figurerat med namn.

Tabell 2: Namngivna personer i texten

Decennium	Man	Kvinna
1960	21	3
1970	39	9
1980	18	10
1990	39	24
2000	42	52
Totalt	159	98

Även här ser man en överrepresentation av män med undantag för 2000-talets läromedel där kvinnorna som nämns vid namn är fler än männen i samma kategori.

4.3 Personer i text och bild efter yrke

Här redovisas resultatet av den totala yrkesfördelningen mellan män och kvinnor i läromedlen. Under varje tabell redovisar vi några av de resultat man kan utläsa av tabellerna. Vi avslutar med en sammanfattning av de resultat vi finner viktiga för vår frågeställning.

4.3.1 1960-tal

Tabell 3: Personer i text och bild efter yrke 1960-tal

Yrke	Man	Kvinna
Akademiker	35	5
Vård/omsorg	8	5
Statsmakt	39	8
Media	10	0
Kultur/idrott	8	2
Service	18	13
Produktion/underhåll	90	17
Summa antal	208	50

Den här tabellen visar tydligt att när det handlar om yrken som är kopplade till personer så är män i stor majoritet. Endast en femtedel av yrkena som anges innehas av kvinnor. Av kvinnornas yrken är det en stor majoritet som arbetar inom service och produktion. Vi tycker också att det är intressant att det bland akademiker och statsmakt är en överrepresentation av män. Den största yrkesgruppen som är representerad både bland män och kvinnor är produktion/underhåll.

4.3.2 1970-tal

Tabell 4: Personer i text och bild efter yrke 1970-tal

Yrken	Man	Kvinna
Akademiker	15	8
Vård/omsorg	9	18
Statsmakt	27	1
Media	21	5
Kultur/idrott	6	9
Service	33	10
Produktion/underhåll	43	12
Summa antal	154	63

I den här tabellen är det återigen männen som är mest representerade. Endast 29 procent är kvinnor. Bland kvinnorna är det en ganska jämn fördelning av de olika yrkeskategorierna dock en liten överrepresentation inom vård/omsorg och en underrepresentation i kategorin statsmakt. Männen är också jämnt fördelade bland de olika yrkeskategorierna, men till skillnad från kvinnorna är de väl representerade i statsmaktskategorin. Produktion och underhåll är den största kategorin totalt.

4.3.3 1980-tal

Tabell 5: Personer i text och bild efter yrke 1980-tal

Yrken	Man	Kvinna
Akademiker	3	0
Produktion/underhåll	28	8
Statsmakt	4	0
Service	0	1
Kultur/idrott	4	1
Summa antal	39	10

I den här boken var det relativt många naturvetenskapliga kapitel vilket gjort att det totalt sett är färre yrken representerade. I den här tabellen är det 20,4 procent kvinnor, 80 procent av dessa är representerade i produktion/underhållkategorin. Motsvarande siffra för männen är 71,7 procent. Noterbart är också att kvinnorna inte alls är representerade varken i kategorierna akademiker eller statsmakt och att männen i kategorin service inte är representerade. Den största kategorin är produktion/underhåll. Anmärkningsvärt i denna tabell är att kategorin vård/omsorg ej förekommer.

4.3.4 1990-tal

Tabell 6: Personer i text och bild efter yrke 1990-tal

Yrken	Man	Kvinna
Akademiker	17	0
Vård/omsorg	1	5
Statsmakt	8	1
Produktion/underhåll	46	3
Kultur/idrott	17	2
Service	3	6
Summa antal	92	17

Här kan man konstatera att endast 15,5 procent är kvinnor. De är jämnt fördelade över alla yrken med undantag för kategorin akademiker där de inte alls är representerade. En kategori där männen har en hög representation. Största yrkesgruppen bland männen är produktion/underhåll.

4.3.5 2000-tal

Tabell 7: Personer i text och bild efter yrke 2000-tal

Yrken	Man	Kvinna
Akademiker	7	13
Vård/omsorg	3	4
Statsmakt	13	12
Media	10	9
Kultur/idrott	6	7
Service	5	6
Produktion/underhåll	1	2
Summa antal	45	53

Könsfördelningen i den här boken är jämnt fördelad. 46 procent män och 54 procent kvinnor. Noterbart är att den minsta kategorin i den här tabellen är produktion/underhåll. I alla yrkeskategorierna är det jämnt fördelat mellan könen, undantaget kategorin akademiker där kvinnorna är nästan dubbelt så många.

4.4 Sammanfattning

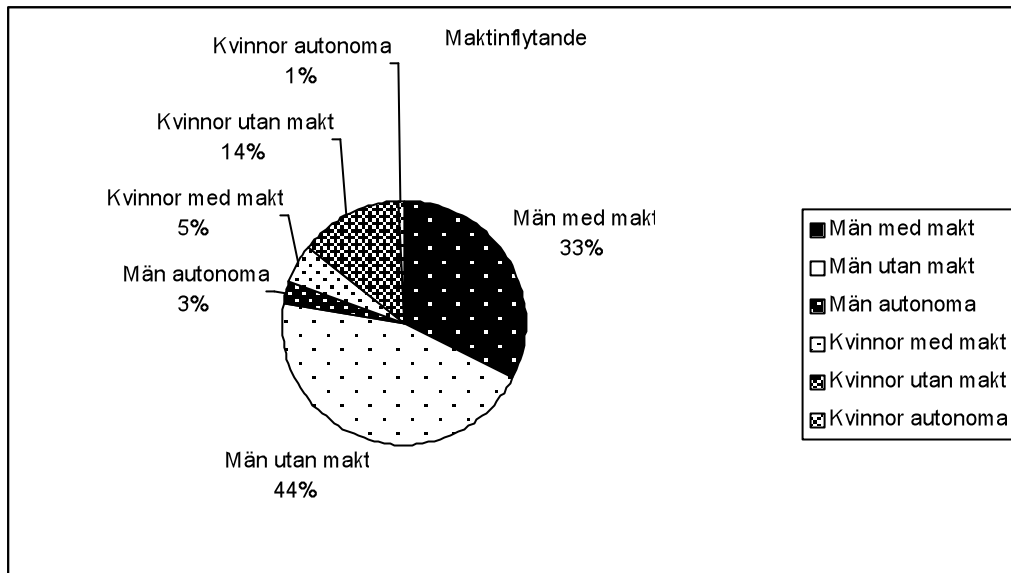
Från 1960-tal till och med 1990-tal har kvinnor varit underrepresenterade som yrkesverksamma. Mellan 15 och 30 procent av de yrken som presenterats har innehåfts av kvinnor. Det är alltså en markant skillnad jämfört med 2000-talets lärobok där kvinnorna utgör mer än hälften av de människor i bild och text som är kopplade till någon form av yrke. Med undantag för 2000-talets lärobok i samhällskunskap är ett gemensamt drag för de övriga decenniernas läroböcker att yrkeskategorin produktion/underhåll är den mest förekommande. En anledning till detta är att skildringar av lantbruk var vanligt och detta har gett höga siffror i kategorin produktion/underhåll. Flera yrkeskategorier var inte representerade i vissa av läroböckerna. Exempelvis är kategorin media endast representerad i 1970- och 2000-talets läromedel och kategorin vård/omsorg saknas helt i tabellen gällande 1980-talet. Det är intressant att 2000-talets bok tydligt skiljer sig från de andra böckerna där kvinnor till och med är i majoritet och jämnare utspridda över de olika yrkeskategorierna. Man kan även se att fokus förskjutits från klassiska ”arbetaryrken” till att mer handla om akademiska yrken, statsmakt och media.

4.5 Makt eller inte?

Här kommer vi visa resultaten av vår kodning i form av cirkeldiagram för att illustrera hur fördelningen mellan kvinnor och män ser ut vad gäller yrken med makt. Under varje diagram förtydligar vi de resultat vi anser vara relevanta.

4.5.1 1960-tal

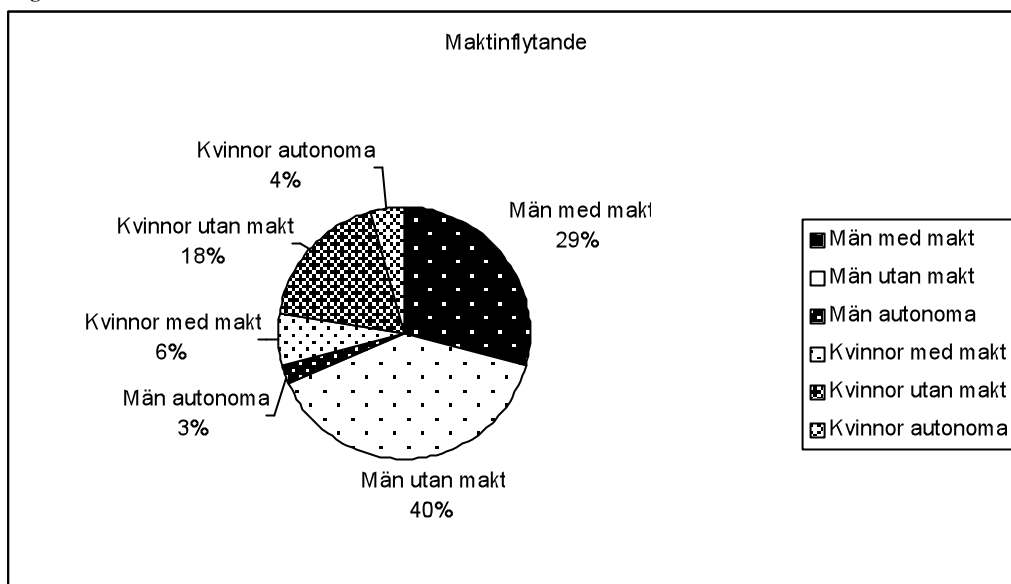
Diagram 1: Makt eller inte 1960-tal

Till att börja med kan man konstatera att män utgör 80 procent av alla yrken. Av dessa är 40 procent vad vi definierat som maktrelaterade yrken. Motsvarande siffra för kvinnorna är 26 procent. Totalt sett är yrken utan makt de som är vanligast förekommande (68 procent). Yrken med makt är också starkt kopplade till män. Autonoma yrken figurerar inte så mycket i boken och utgör endast 4 procent.

4.5.2 1970-tal

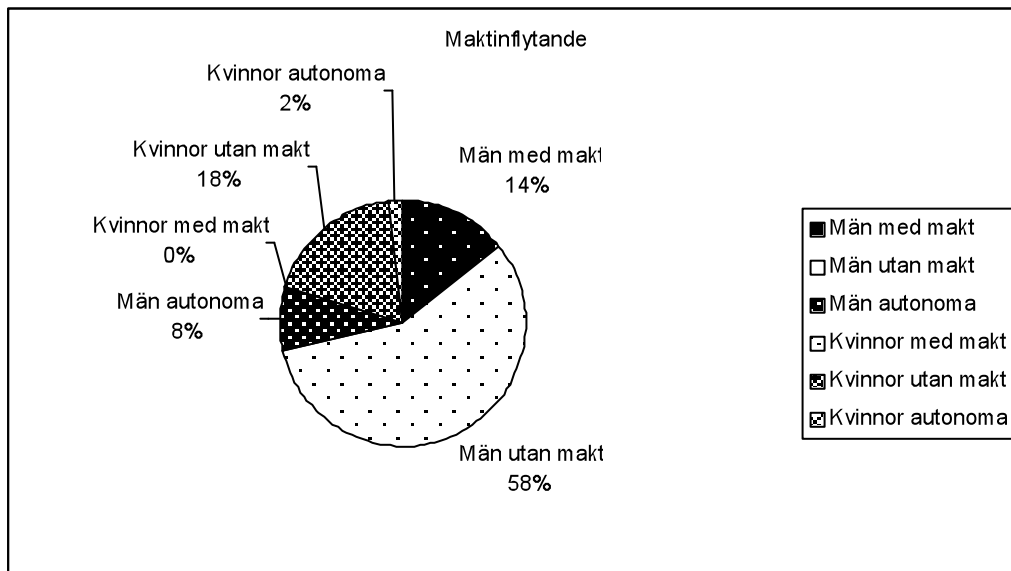
Diagram 2: Makt eller inte 1970-tal

Här kan man utläsa att männen är i klar majoritet. 41 procent av männens yrken är maktrelaterade medans 22 procent av kvinnornas yrken är det. Yrken utan makt är vanligare förekommande (58 procent). Totalt sett figurerar 29 procent män med maktyrken och endast 6 procent kvinnor. Autonoma utgör 7 procent av yrkena.

4.5.3 1980-tal

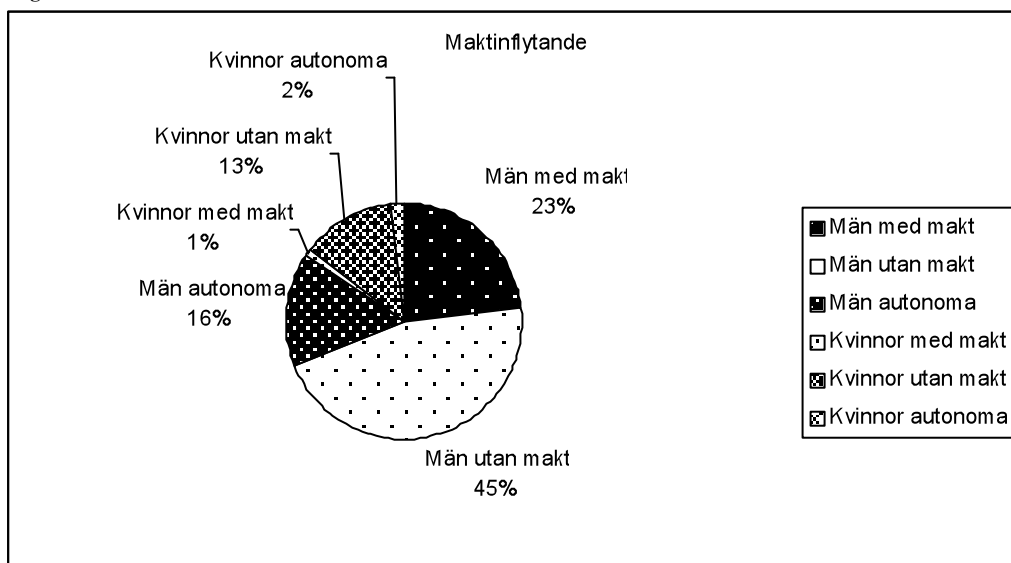
Diagram 3: Makt eller inte 1980-tal

I detta diagram ser man att män upptar 80 procent av de yrken som skildrats i boken. Av männens yrken är 18 procent maktrelaterade och inget av kvinnornas yrken är relaterat till makt. Vart tionde yrke hamnar i kategorin autonoma yrken.

4.5.4 1990-tal

Diagram 4: Makt eller inte 1990-tal

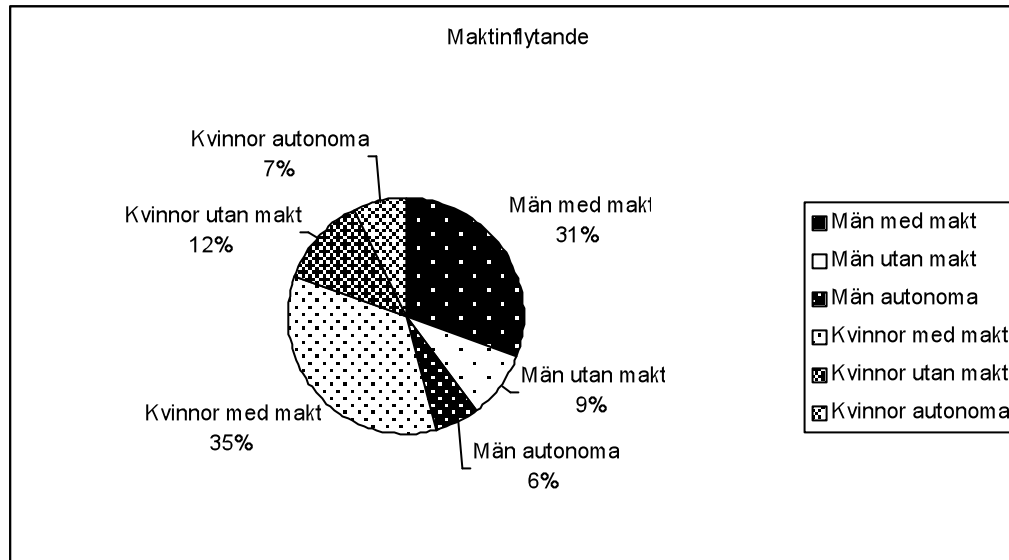

I statistiken över 1990-talets lärobok kan man se att 84 procent av det totala antalet skildrade yrken innehas av män. Man kan se att autonoma yrken till stor utsträckning tillhör män då de

utgör 16 procent totalt medans autonoma kvinnor endast är 2 procent. Vad gäller maktyrken så är männen i en majoritet då de har 23 procent totalt medans kvinnorna endast har 1 procent.

4.5.5 2000-tal

Diagram 5: Makt eller inte 2000-tal

Diagrammet visar på en ganska jämn fördelning mellan könen i alla kategorierna. Kvinnor har ett visst övertag på maktyrkena, 35 procent, jämfört med männens 31 procent och anmärkningsvärt är att yrken med makt utgör så mycket som 66 procent av de totala yrkena som är representerade i statistiken.

4.6 Sammanfattning

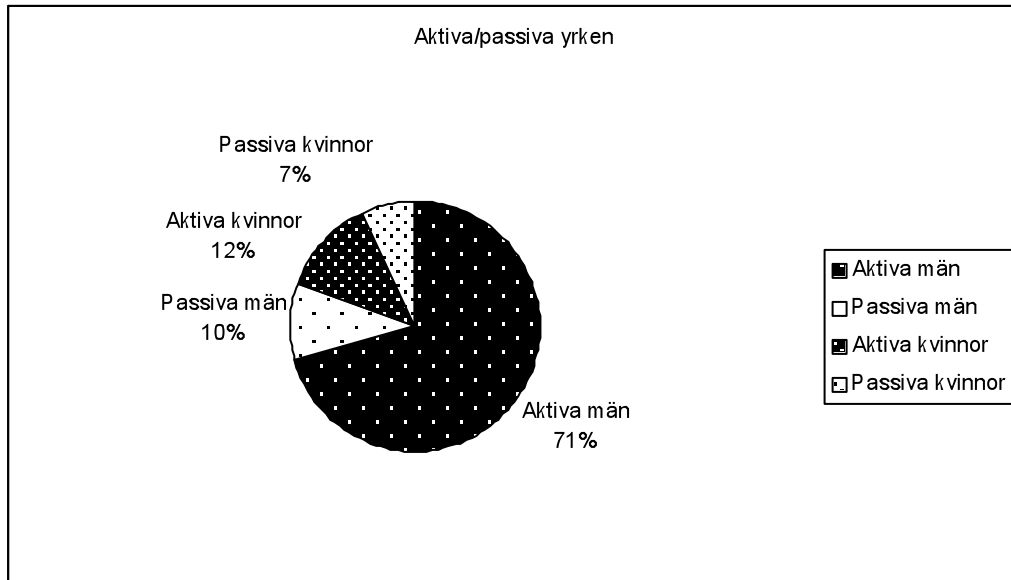
Diagrammen över relationen mellan maktyrken, yrken med mindre makt och autonoma yrken visar på hur fördelningen mellan könen varit ganska ojämn genom årtiondena. Man kan däremot se att läromedlet från 2000-talet skiljer sig från de tidigare genom att det där är en jämn fördelning mellan könen. De autonoma yrkena har stadigt stigit i representation genom åren liksom yrken med makt. Anmärkningsvärt är att det i 1980-talet inte förekommer en enda kvinna i ett maktrelaterat yrke och 1990-talet var det bara en procent kvinnor i den kategorin. I jämförelse med 1960- och 1970-talet där det var 5 respektive 6 procent i den kategorin.

4.7 Aktiva och passiva yrken

Här ska vi redovisa resultaten av hur män och kvinnor är representerade i en aktiv/passiv kontext. Efter varje diagram redovisar vi intressant statistik och avslutningsvis sammanfattas dessa i en sammanfattning.

4.7.1 1960-tal

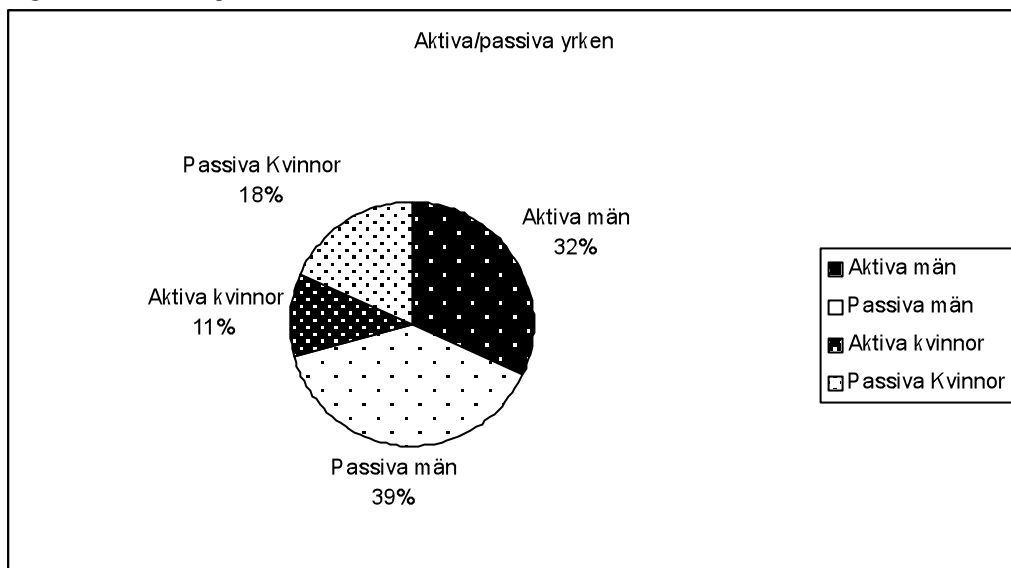
Diagram 6: Aktivt eller passivt 1960-tal

Det här diagrammet visar hur män i en stor utsträckning skildras som yrkesverksamma inom ett aktivt yrke i 1960-talets lärobok. Av alla män är 85 procent tillhörande kategorin aktiva yrken. Av kvinnorna är det också fler som har aktiva yrken än passiva men statistiken visar att det är jämnare fördelat där, 64 procent av kvinnorna har aktiva yrken. Det finns nästan lika många passiva män som aktiva kvinnor i boken.

4.7.2 1970-tal

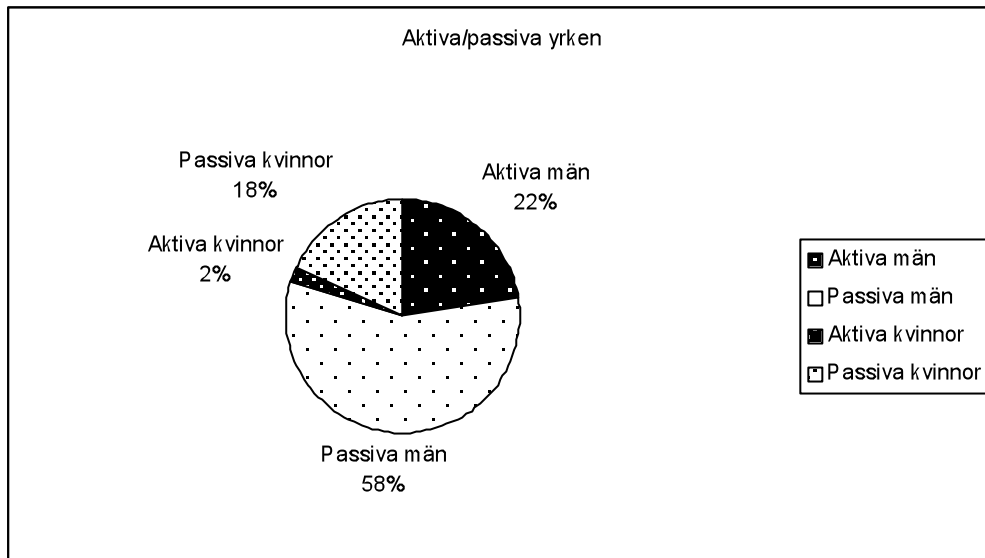
Diagram 7: Aktivt eller passivt 1970-tal

I statistiken över 1970-talets lärobok kan vi se att andelen passiva män är större än aktiva och det samma gäller även för kvinnorna. Totalt sett skildrar boken mer passiva yrken (57 procent) än aktiva (43 procent).

4.7.3 1980-tal

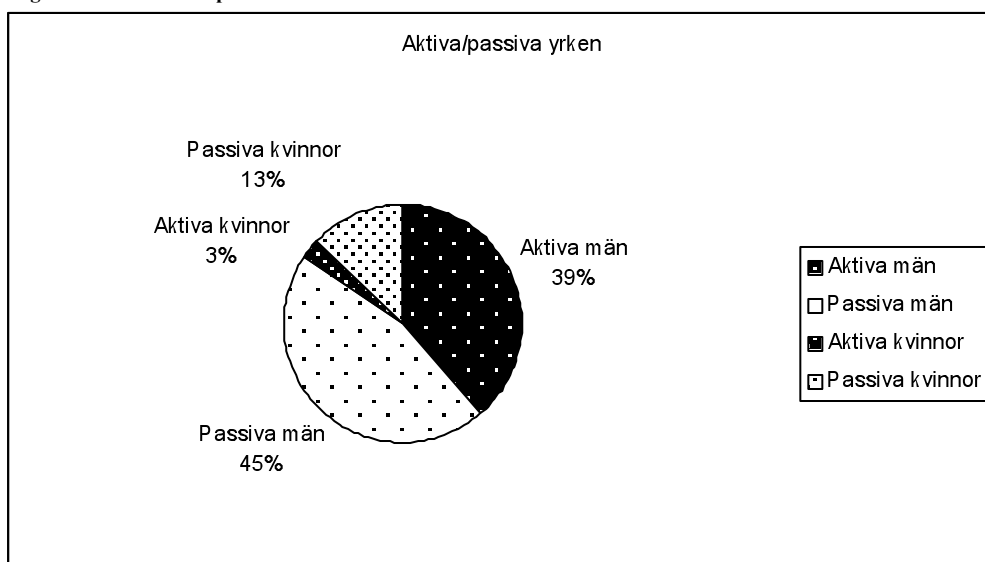
Diagram 8: Aktivt eller passivt 1980-tal

Andelen passiva yrken är mycket stor i 1980-talets lärobok, hela 76 procent. Aktiva kvinnor är väldigt lågt representerade med sina 2 procent. Motsvarande siffra för de aktiva männen är 22 procent.

4.7.4 1990-tal

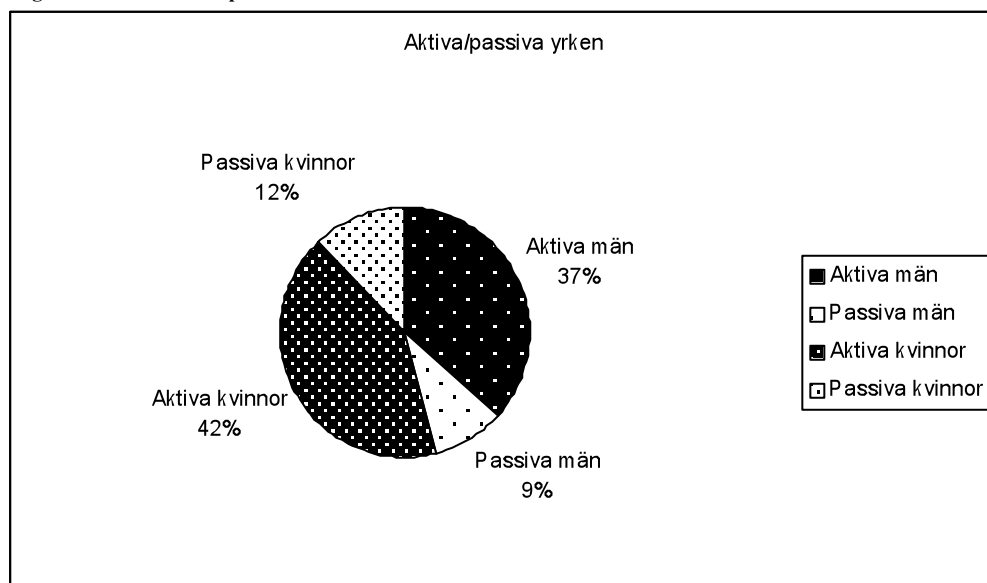
Diagram 9: Aktivt eller passivt 1990-tal

Vad gäller både kvinnor och män är de passiva yrkena i majoritet. 46 procent av männens yrken skildras som aktiva medans 18 procent av kvinnornas yrken kategoriserats som aktiva. Anmärkningsvärt är att endast 3 procent av de skildrade yrkena är kvinnoyrken som kan ses som aktiva.

4.7.5 2000-tal

Diagram 10: Aktivt eller passivt 2000-tal

Det här diagrammet domineras av aktiva yrken, både bland män och kvinnor. Här utgör de 79 procent totalt. Fördelningen är dessutom jämnare fördelad mellan könen och anmärkningsvärt är att kvinnorna faktiskt är i majoritet.

4.8 Sammanfattning

I 1960-tals och 2000-boken är aktiva yrken mest förekommande, men åren där emellan skildras mest passiva yrken. I samtliga böcker, förutom 2000-talets lärobok, innehas de aktiva yrkena nästan uteslutande av männen. 2000-talets bok skiljer sig markant från de övriga, fördelningen mellan könen är mycket jämn. 1980- och 1990-talets läromedel var de böcker som hade minst aktiva kvinnor representerade.

4.9 Diskursanalys

4.9.1 Textanalys 1960-tal

Läromedlet från 1960-talet har ett par kapitel som berör arbetslivet och hur samhället går runt. Ett kapitel heter *Människor i samverkan* (1962:46). Det består till en början av två underrubriker som behandlar situationen förr (på självhushållets tid) och situationen i samtiden (1960-talet). I det första stycket behandlas hur man levde på självförsörjande gårdar och det andra handlar om hur industrialiseringen gjort att varor produceras i fabriker av maskiner. Exempel som görs är brödets väg från åkern via fabriken till affären och ostens väg från ladugården till mejerierna och hela vägen till vårt hushåll. Det är inte en "genusifierande" text men det är tydligt hur kapitlen uteslutande behandlar klassiska "arbetaryrken" och inte nämner några andra typer av arbeten. Fabriksarbeten och produktionsarbeten är yrken som ur ett historiskt perspektiv automatiskt tillskrivs män. Vid sidan om texten så visas små illustrationer av verktyg och mat som kommer från den självförsörjande gården. Där gestaltas en kvinna sittande i hemmet och stickar. Så i hemarbetet så framtonas kvinnan som huvudaktör. Även detta känns som en vanligt förekommande bild av hemarbete. Kapitlet som följer heter *Våra bostäder* (1962:49). I det här kapitlet går man igenom hur hus byggs och inreds. Under rubriken *Byggnadsmän och byggmaterial* går att läsa: "En stenåldersman fick bygga sin hydda ensam eller med hjälp av sin familj" (Näslund 1962:49)

Detta citat visar tydligt hur det tillskrivs männen att genomföra byggnadsarbete och om han inte ska göra det själv får han ta hjälp av sin familj. Den bisatsen visar att det är mannen som, om han inte vill göra det själv, får delegera arbete till sin familj. Vidare går att läsa om byggmästaren i "våra dagar": "Byggmästaren har de maskiner, som behövs för de olika arbetena. *Han* [vår kursivering] brukar också anställa[...]" (1962:49). Detta är ett sätt att "genusifiera" personer på. Till en början känns yrket byggmästare redan som ett typiskt arbete för en man och mycket riktigt så står det i bisatsen att det är en man som innehar positionen. På nästa uppslag går att läsa om grävning och gjutning och där finns en uppsjö illustrationer (1962:50) av hur arbetet går till. På bilderna ser man att det uteslutande är män som arbetar. På uppslaget efter detta kommer ytterligare en illustration (1962:52) av olika yrken som behövs för att färdigställa ett hus. Här finns målare, snickare, arkitekt, takläggare, kaklare, glasmästare och rörmokare. Alla dessa yrken gestaltas av män. Längre fram i boken finns ett kort kapitel som heter *Arbetsliv*. (1962:102) Det ligger under ett större kapitel som heter *I Närsamhället* och i det här kapitlet radas det upp hur olika yrken kan finnas på olika orter. Det diskuteras hur fiskelägen ligger vid vattnet och hur gruvorter finns vid malmfyndigheter och hur vissa städer blir "skolstäder". Överlag handlar det om arbetaryrken så som industriarbetare, jordbrukare, fiskare och hamnarbetare men det nämns också kontorsarbetare, tjänstemän och butiksbiträden. Fokus ligger återigen på klassiska "arbetaryrken" som är kända för att förknippas med män även om de inte är genuskodade rent textmässigt.

4.9.2 Textanalys 1970-tal

I Kapitlet som heter *Hemma* går det att läsa om hushållsarbete. Där står:

Förr skötte oftast kvinnorna ensamma allt hushållsarbete. Nu för tiden är det ofta så att både pappa och mamma arbetar utanför hemmet. Då *måste* man, för att hinna med allt, dela upp hushållssysslorna [sic] rättvist mellan alla medlemmarna i familjen. Men även om mamma arbetar hemma, måste man hjälpas åt. Det är inte bara hon som ska tvätta, laga mat och diska. (Helsing 1974:24-25)

Här framstår det tydligt att författarna vill problematisera den traditionella könsfördelningen. Det går också tydligt att läsa, eftersom det handlar om *mamma* och *pappa*, att det handlar om kärnfamiljer.

I kapitlet *Många hjälps åt när ett hus kommer till* (1974:58) går att läsa om olika arbetsuppgifter som rör ett husbygge. Yrket arkitekt nämns tydligt i texten att det kan vara en *han* eller *hon* och till texten finns en bild (1974:58) av en kvinnlig arkitekt. Vidare visas en bild av en manlig grävmaskinist som även i texten "genusifieras" som *han*. I kapitlet nämns dock flera yrken utan att "genusifieras". Det handlar bland annat om betongarbetare, målare och snickare. Det handlar alltså om yrken som hör till själva produktionen av byggnader. Efter denna upprädnings nämns tillslut *byggnadsstäderskorna*. (1974:59) Att dessa nämns med ändelsen -skorna visar tydligt på hur de särskiljs från de andra yrkena just för att de "genusifieras". Det blir de som är utanför normen. I sammanfattningen av kapitlet går sedan att läsa: "Många olika yrkesmän hjälps åt för att bygga ett hus". Detta visar att det hela tiden har handlat om män och med män som norm.

I kapitlet som heter *Arbete och fritid* (1974:95) går att läsa om hur lönerna stigit med åren. Då "genusifieras" yrket vägarbetare så här: "Vägarbetaren med sin maskin kan lägga en väg 60 gånger fortare än man kunde år 1900. Det är klart att *han* [vår kursivering] då också kan få en mycket högre lön." (1974:99-100) Detta sätt att "genusifiera" något utan att presentera det som ett uttalat manligt eller kvinnligt yrke är vanligt. Det visar på hur det är män som är normen och hur det på ett omedvetet sätt "genusifieras" i en bisats. På liknande sätt nämns några rader senare att maskinen (i exemplet ovan) ägs av en *han*. I kapitlet finns sju fotografier som exemplifierar olika yrken. På sex av bilderna utförs yrken med hårt

kroppsligt där samtliga är män. Den sjunde bilden, av en person som jobbar på ackord vid en maskin, illustreras däremot av en kvinna. Visserligen är kvinnan industriarbetare men i jämförelse med de andra bilderna så utförs ett mindre fysiskt jobb. Det är inte bara det arbete som kräver minst muskelkraft utan också det som är minst kvalificerat som illustreras med en kvinna. Så långt har det uteslutande handlat om industri och underhållsarbeten i boken vilket berör de yrken vi kategoriserat som yrken utan makt. Längre fram i boken berörs dock de kategorier vi tagit upp gällande makt i kapitlet *Vem bestämmer i kommunen?* Där berörs olika positioner inom kommunen men de "genusifieras" inte i texten förrän man exemplifierar med förtroendemannen Karl Olsson. Senare i kapitlet (1974:202 och 204) finns två bilder, en som visar en manlig förskolepedagog och en bild på en manlig taxichaufför. I detta kapitel är det tre yrken som representeras av en specifik person och alla dessa tre är män. Det är intressant att se att man valt att illustrera med en man som jobbar i en förskola vilket tidigare varit ett typiskt kvinnoyrke.

4.9.3 Textanalys 1980-tal

I 80-talsboken finns egentligen inget särskilt kapitel som berör yrkeslivet. I kapitlet *Ett år på bondgården* (198:38) könsbestäms bonden genom att kallas *han*. Det finns sex bilder som gestaltar bönder i arbete men ingen av dem syns så tydligt att man säkert kan bestämma vilket kön. Men eftersom bonden i texten är en man är det lätt att anta att även personerna på bilderna är män. I kapitlet som handlar om Västergötland (1981:62-63) finns ett fotografi där tre kvinnor arbetar i en konfektionsfabrik och i texten står: "De flesta som arbetar med att sy kläder är kvinnor." Detta påstående kan mycket väl stämma överens med dåvarande verklighet men det befäster bilden av textilarbete som ett kvinnoyrke. Vidare kommer vi till ett kapitel om yrkesfiskare (1981:78-79) där man exemplifierar med två namngivna män. Lite längre fram finns ett annat kapitel som heter *Kerstin jobbar på Volvo*. Hon jobbar på monteringsbandet och bekymrar sig över att hennes dotter inte dykt upp på fritids och hur svårt det är att få ihop yrkesliv och familjeliv. Vidare berörs gruvarbete i Bergslagen där en gruvarbetare könsbestäms av pronomenet *han*. Det samma sker i kapitlet *Arbete i skogen* (1981:130-131) där skogsarbetaren benämns som *han*. Detta görs även i bildtexten till en illustration av en skogsarbetare. I boken finns också ett kapitel som heter *Bostaden* (198:150-151) Där står det om olika sätt att bo, men det enda exemplet där det kopplas till någon person som bygger något är när två pojkar (Bosse och Fredrik) bygger en koja. Här väljer man alltså pojkar för att exemplifiera aktivt skapande.

4.9.4 Textanalys 1990-tal

I boken från 1990-talet finns det ett kapitel som heter *Arbetslivet* (1990:103-110). Redan i början av kapitlet gör man en historisk resa om arbetsliv där exemplet är läsaren och dennes farfars far. Till detta finns ett fotografi med en man och en pojke som arbetar på en åker. Alltså gestaltar man här hur män historiskt sett är de som arbetar. På sidan 106 visas ett antal yrken i illustrationer med undertexter. Där visas en man som arbetar inom metallindustrin, en man jobbar med reklam, en kvinna som jobbar som expedient i en mataffär och en kvinna som arbetar med bokföring. Här befästs typiskt manliga och kvinnliga yrken. Männerna har fysiskt krävande och kreativa yrken medan kvinnorna jobbar med upprätthållande service och administration. På samma uppslag (1990:107) finns ett problematiserande underkapitel som heter *Måste man vara en man?* Här problematiserar man hur det historiskt sett ut inom många yrken där det nästan bara varit män som arbetar. Här räknar man upp ett antal yrken där män har dominerat och avslutar med frågan varför är det så? Ett tydligt exempel på hur man kan problematisera könsroller. På nästa uppslag (1990:108-109) diskuterar man den offentliga sektorn. Här är könsrollerna inte så tydliga. Här finns exempel på högutbildade kvinnor som bibliotekarie, hälsovårdsinspektör och tandsköterska. Männerna i exemplen har dock typiskt

manliga yrken, en sophämtare, en asfialläggare och en brandman. Kapitlet avslutas med en sida som behandlar Sveriges största företag Volvo. Framför allt diskuteras hur alla jobb är viktiga inom en koncern för att företaget ska fungera. Här nämns till exempel bilbyggare, ekonomipersonal, lokalvårdare, datatekniker och sekreterare. Här kopplas inget av yrkena samman med kön och man vill visa på att alla yrkespositioner är lika viktiga utan att göra någon värdering av yrkenas status.

4.9.5 Textanalys 2000-tal

Det här läromedlet är mycket genomtänkt när det kommer till hur könen framställs i både text och bild. I kapitlet som heter *Arbete* (2003:78-91) finns på första uppslaget en illustration med 15 olika yrkesverksamma personer. Till varje person finns en text som beskriver vad de arbetar med. Här är till exempel en kvinna busschaufför, en man som är florist, en kvinna som är logistiker och en man som är föräldraledig. Sedan följer intervjuer med personer där man frågat vad som är roligast med deras arbete exemplifierat med två kvinnor (en bonde och en sjuksköterska) och en man (säljare). I ett långt stycke på sidan 80 ser man dock hur man könsbestämmer genom att använda pronomina *han* och *hon*.

Vårt arbete ger oss anledning att känna oss nöjda med oss själva. När bagaren får höra att hans bröd är det bästa i staden blir han glad och stolt. När barnen ger sin dagisfröken en stor kram känner hon sig omtyckt. När en brandman har räddat livet på en person som var nära att brännas inne, då vet brandmannen att han gjort något viktigt.
(Stålnacke 2003:80).

Här har man tillskrivit brandmannen ett kön genom att använda pronomenet *han* i en bisats. På sidan 84 handlar det om hur man väljer yrke och här problematiserar man att människor ofta väljer samma yrkesbana som sina föräldrar. Man säger att man numera själv väljer vad man vill arbeta men att man fortfarande ofta påverkas av omgivningen i sitt yrkesval. På samma uppslag finns exempel på vad ett antal skolbarn vill arbeta med när de blir stora. Här har man valt att använda ett normbrytande exempel i form av en pojke som vill bli kläddesigner. Antalet exempel där man bryter mot normerna är många genom hela läromedlet. Förutom pojken som vill bli kläddesigner finns kvinnor som är bland annat busschaufför, polis, politiker och journalist. Bland männen nämns personlig assistent, frisör, pappaledig och florist för att nämna några.

4.9.6 Sammanfattning av textanalys

Sammanfattningsvis kan man säga att det finns tre vanligt förekommande sätt att "genusifiera" yrken i läromedlen. Det sätt som vi ser som vanligast är att det i bilder och illustrationer visar en man eller kvinna som arbetar med något yrke. Undertexterna behöver i sig inte vidare "genusifiera" bilden då man ofta tydligt kan se att det handlar om en man eller kvinna. Ett annat vanligt sätt att genusbestämma en yrkesutövare är att exemplifiera med en verklig eller fiktiv figur som namnges i texten. Det kan till exempel handla om polisen Lena, läkaren Tomas eller läraren Johan. Ett mer dolt sätt att genusbestämma yrkesutövare är att i den första presentationen inte nämna kön på personen men att sedan i en bisats tillskriva personen ett *han* eller *hon*. Detta förekommer på flera ställen i samtliga böcker och det är just i dessa exempel som man kan se att en övergripande hegemoni eller diskurs på ett mer omedvetet plan tillskriver yrkesutövarna ett kön.

5. Slutdiskussion

Här redovisar vi slutsatserna av vår analys och försöker besvara våra frågeställningar. Vi vill också ge en samlad och större bild av dessa resultat och koppla det till vår kommande yrkesroll som lärare i grundskolan

5.1 Hur fördelas yrken mellan kvinnor och män i läromedlen?

Man kan se att det i de tidigare läromedlen framförallt är män som är sammankopplade med yrken som generellt sett är högre avlönade och yrken där man har möjligheter att påverka och skapa. Det gäller för alla läromedel fram till 2000-talets där det är mer jämt fördelat. I alla läromedel förutom 2000-talets är det i kategorierna vård/omsorg, service och produktion/underhåll som kvinnorna är mest representerade. I flera fall är männen inom samma kategori ändå fler än kvinnorna vilket sker på grund av att de är så många fler totalt sett. Det finns en kategori som genom åren varit väldigt stor både bland män och kvinnor (förutom på 1990-talet då det var väldigt få kvinnor över huvud taget) och den kategori vi valt att kalla produktion/underhåll. Den typen av arbete var väldigt vanlig att skriva om i läroböckerna för alla åren förutom 2000-talet då yrkeskapitlen mer börjar handla om andra kategorier så som medieyrken, akademiker och kulturarbetare. Förutom i 2000-talets bok är det alltså traditionella könsroller som genomsyrar läromedlen. Män arbetar i industri, statsmakt och akademiska yrken medan kvinnor arbetar med vård, omsorg och service.

5.2 Hur kopplas yrken till kön med avseende på maktpositioner?

En generell sammanställning av de granskade läromedlen visar att läromedlet från 2003 skiljer sig markant från de tidigare i att fördelningen mellan könen är mycket jämnare fördelad. Det är till och med fler kvinnor än män när det gäller både yrken med makt och de yrken som kategoriserats som aktiva, i 2000-talets läromedel.

Tabell 8: Sammanställning av yrken kopplade till kön när det gäller maktpositioner

Decennier	Makt/män	Ej makt/män	Autonoma/män	Makt/kvinnor	Ej makt/kvinnor	Autonoma/kvinnor
1960	33%	44%	3%	5%	14%	1%
	80%			20%		
1970	29%	40%	3%	6%	18%	4%
	72%			28%		
1980	14%	58%	8%	0%	18%	2%
	80%			20%		
1990	23%	45%	16%	1%	13%	2%
	84%			16%		
2000	31%	9%	6%	35%	12%	7%
	46%			54%		
Totalt	72%			28%		

Det är tydligt att läromedlet från 2000-talet är genomarbetat ur ett genusperspektiv. Representationen av kvinnor i maktpositioner är väldigt låg i alla läromedlen förutom 2000-talets bok. Man kan koppla ihop det här resultatet med teorierna kring hur det sociala könet ideligen verkställs. Forsbergs skriver om hur identiteten kan kännas enhetlig men att den i själva verket hela tiden verkställs. (Forsberg 2002:4-5) Med utgångspunkt i det så kan man se

hur läromedlen, med undantag för 2000-talets bok, faktiskt tydligt gör en skillnad mellan mäns och kvinnors yrkesroller. Män sammankopplas betydligt mer med yrkesroller där man antingen har mer makt eller arbetar mer självständigt och kreativt (den autonoma kategorin). Även i kategorin ”ej makt” är det oftast fler män representerade men detta är för att det totalt sett är fler män som finns med i alla läromedlen (utom 2000-talets). Relativt sett är manliga yrken utan makt ändå färre.

5.3 Hur kopplas yrken till kön med avseende på graden av aktivitet?

I sammanställningen av den här tabellen ser man tydligt att kvinnorna i de tidigare läromedlen knappt framhävs som aktiva yrkesutövare. I 1960- och 1970-tals-boken utgör de endast strax över 10 procent av alla yrkesverksamma och i 1980- och 1990-talsböckerna försämras den siffran ytterligare, då de endast utgör 2 respektive 3 procent av alla nämnda arbetare. Detta är anmärkningsvärt eftersom kvinnor på 1980 och 1990-talet var mer yrkesverksamma än tidigare, men detta speglas inte i läromedlen. Vi får en känsla av att läromedlen har släpat efter samhällsutvecklingen vad gäller jämställdhet. Man kan se att det redan i läroplanen: Lgr 69 nämns att pojkar och flickor ska behandlas lika och än mer tydligt står det i skollagen från 1979 att skolan ska *verka för* jämställdhet. Det är då märkligt att representationen av yrkesverksamma kvinnor sjunker så markant på 1980 och 1990-talet. I Lpo 94 framgår än tydligare jämställdhetsperspektivet och det kan man se resultat av först i 2000-talets bok. Där representeras kvinnorna väl då de utgör lite mer än 50 procent av alla yrkesverksamma och att inte mindre än 42 procent av alla yrkesverksamma personer är kvinnor med aktiva yrken. Detta kan jämföras med motsvarande siffra för männen som är 37 procent. Männen är däremot överrepresenterade i alla tidigare läromedel, både som aktiva och passiva yrkesutövare.

Tabell 9: Sammanställning av aktivt/passiva yrken

Decennier	Aktiva män	Passiva män	Aktiva Kvinnor	Passiva kvinnor
1960	71%	10%	12%	7%
	81%		19%	
1970	32%	39%	11%	18%
	71%		29%	
1980	22%	58%	2%	18%
	80%		20%	
1990	39%	45%	3%	13%
	84%		16%	
2000	37%	9%	42%	12%
	46%		54%	
Totalt	72%		28%	

5.4 Hur genusifieras yrken i texterna?

I läromedlen finns det framförallt tre sätt att ”genusifiera” yrkesutövare. Det handlar om:

- 1: Att i bilder och illustrationer visa män eller kvinnor som arbetar.
- 2: Att exemplifiera med fiktiva eller verkliga personer.
- 3: Att på ett mer subtilt sätt tillskriva genus till yrkesidentiteter.

När det handlar om bilder av personer, namngivna personer och exemplifierande personer så gör författarna ett medvetet val av män eller kvinnor i dessa positioner. Då är det upp till författarna att välja en jämlik fördelning. Detta sker inte i särskilt stor utsträckning i läromedlen. Det är först i 2000-talets läromedel som man tydligt kan se att författarna har tagit ställning för att välja exempel på ett rättvist och jämlikt fördelat sätt. När man genusbestämmer genom att i bisatser skriva till ett ”genusifierande” *han* eller *hon* så anser vi att det sker på ett mer omedvetet sätt och att det i de situationerna handlar om hur yrken i ett historiskt och diskursivt sätt har tillhört män eller kvinnor. Det visar också på hur man i språket behöver genusbestämma för att göra texten mer konkret och tilltalande. Man kan koppla den här typen av ”genusifiering” till Forsbergs text i *Är det någon ”könsordning” i skolan?* (angående ”det sociala könet”). Hon skriver där om hur genus ideligen reproduceras och iscensätts och det kan man se i de flesta läromedlen att den gör, framför allt när genustillhörigheten på ett subtilt sätt tillskrivs i en bisats. Anledningen till att personen inte behöver genusbestämmas i presentationen är att det kan ses som ”givet” att yrket tillhör just en man eller en kvinna.

5.5 Speglas den maskulina hegemonin i läromedlen?

Den maskulina hegemonin gör sig påmind i läromedlen. I alla böckerna utom 2000-talets så är det tydligt hur stereotypa könsroller reproduceras. I boken från 2000-talet märks det tydligt att man arbetat medvetet genom att använda exempel och bilder som går i strid med ”det förväntade”. I de övriga böckerna så representeras, helt oreflekterat, yrkesverksamma personer i stor majoritet av män. Dessutom är det i maktpositioner och i aktiva roller än tydligare hur män är en större kategori än kvinnorna. Man kan fråga sig hur det kan vara så? Och för att på något sätt försöka närma sig sanningen kan man koppla till den forskning som finns tillgänglig. När det gäller läroplaner och skollag så var jämställdhetsfrågan inte så högt upp på agendan förrän i Lpo 94. Den maskulina hegemonin gör sig tydligt påmind i språket där man utgår från ett maskulint perspektiv. Man skulle kunna säga att män äger ”the Gaze”. Detta syns tydligt när språket är nedskrivet och ord som ”man” används som ”könsneutralt”. Normen är alltså män. Det syns också när man i meningar skriver in yrkesutövare som män utan att presentera dem som män till en början. Till exempel: ”Vägarbetaren med sin maskin kan lägga en väg 60 gånger fortare än man kunde år 1900. Det är klart att *han* [vår kursivering] då också kan få en mycket högre lön.” (1974:99-100) Här tillskrivs ”vägarbetaren” ett kön i bisatsen. Det är som att det automatiskt är en man som har just den här typen av yrke. Detta ser vi som ett sätt att se hur maskulin hegemoni, och ”mannen som norm”, genomsyrar såväl språket som den information som ska bilda kunskap hos eleverna. Man kan alltså se hur könsrollerna upprätthålls och verkställs. Denna struktur är väldigt inarbetad och svår att se då den ingår i en diskurs som vi upplever som sann och som verklig. Då den finns i språket och i samhället är det svårt att synliggöra den och därmed svårt att förändra den. Som tidigare sagts så är det ju just det som utmärker en hegemoni: “Hegemony works to perpetuate the status quo by affecting the structures within which people think, so that they find it difficult or impossible to conceive of things in any other way.” (Paechter 1998:3) Alltså bibehålls positionerna genom upprepning och att de hela tiden återskapas genom att bli en del av vår upplevelse av vad som är sant och vad som är vår verklighet.

Läromedelstexterna är inget undantag i detta förutom i läromedelstexten för 2000-talet där man försöker att rubba gängse föreställningar genom att tydligt reflektera över vilka personer som representerar de olika yrken de har med i sin bok. Boken från 1990-talet har ett kapitel som heter: *Måste man vara en man?* (1990:107) Där diskuteras hur olika yrken förknippas med män och kvinnor och lyfter frågan: *Måste det vara så?* Men i övrigt så lever inte boken själv upp till att visa en jämn fördelning eller några mönsterbrytande exempel.

5.6 Vilken syn på könsroller förmedlar läromedelstexterna?

I sammanställningen av vår statistik kunde vi se att de avlönade yrken som illustreras i text eller bild oftare förknippas med män medans oavlönat arbete som hushållsarbete och fritidssysselsättningar är mer jämnt fördelade mellan könen. Redan här kunde vi skönja ett tydligt mönster i böckerna. Män illustreras också oftast som aktiva yrkesarbetande utanför hemmet och ofta överrepresenterade i sammanhang där man tar upp viktiga vetenskapliga framsteg och upptäckter. En klar majoritet av de yrkesarbetande i böckerna var män (72,3 procent). Här har vi kunnat se att läromedlen i viss mån har speglat hur samhället har sett ut men att läroplaner och styrdokument haft ett högre uttalat mål kring jämställdhet än man kunnat utläsa i läromedlen. Tallberg Broman konstaterar: "Läroplaner och övriga styrande föreskrifter har förändrats tydligt under exempelvis 1990-talet. Det framkommer dock, t.ex. i von Wrights specialgranskning av läromedel i fysik, att läroböckerna är de samma under flera decennier, trots drastiska förändringar i läroplanerna." (Tallberg Broman I 2002:173). Vi kan visa att även om läromedlen i samhällskunskap visserligen inte varit de samma genom årtiondena så har de ändå inte svarat upp till ambitionerna i styrmedlen för respektive tidsperiod utan har släpat efter när det gäller vad man förmedlar i sina läromedel. Först i samhällskunskapsboken från 2003 har vi kunnat se en konsekvent medvetenhet kring hur man skildrar samhället med hänsyn taget till gällande styrdokument. Med tanke på hur inflytelserika läromedlen är för reproduktionen av könsroller har det allt för länge varit brist på en likvärdig representation vilket i sin tur bidrar till att reproduktionen fortgår. Trendbrottet som 2000-talets lärobok står för får man därför se som att man brutit den onda cirkel som läromedlen befunnit sig i.

Tabell 10: Sammanställning av den totala representationen av män och kvinnor

Decennier	Man	Kvinna
1960	80,60%	19,40%
1970	70,90%	29,10%
1980	79,60%	20,40%
1990	84,40%	15,60%
2000	45,90%	54,10%
Totalt	72,30%	27,70%

Den totala representationen i tabellen ovan visar hur män har gestaltats som de som utför det mesta arbetet. Läromedelsböckerna förmedlar en stereotyp bild av mäns och kvinnors yrkesroller. Det är alltså en bild av att det finns yrken som är mest lämpade för kvinnor och yrken som är bäst lämpade för män. Det är först i 2000-talets bok som man bryter den här trenden och på ett medvetet sätt bidrar till en förändring i statistiken.

5.7 Vad kan vi lära av det här?

En sak man kan lära sig av vår undersökning är att det verkar som att det blivit bättre. Den senaste av de böcker vi har granskat visar på ett trendbrott i genustänkande. Men man kan också utläsa av statistiken att det kan svänga ganska rejält. Som lärare förlitar man sig ofta på de färdigförpackade informationskällor som läromedelsböcker är. Böckerna är ofta skrivna med en utgångspunkt i läroplanen och kursplaner för olika ämnen. Detta gör dem till ett bra och näst intill nödvändigt hjälpmedel för en lärare för att rama in sin undervisning. Dock så bör man som lärare vara medveten om de värden som automatiskt följer med de färdigförpackade informationskällorna. Man bör tänka på att någon alltid har valt ut vilken information som ska finnas med och därmed också det som ska uteslutas. Läroböckerna innehåller ofta samlade fakta från olika discipliner och exemplen i en lärobok kan inte ensamma förklara komplexiteten hos större samhälleliga kontexter. Därför anser vi att läroböcker för skolan aldrig ska lämnas okritiskt granskade. Man bör i skolan föra vidare diskussioner som kopplar ihop innehållet i böckerna med en verklighetsnära helhet och ifrågasätta det man ser. Som vi kunnat se i de läromedel vi granskat så har representationen av män som yrkesutövare varit i en stor majoritet. Vi har också kunnat se hur det i läromedlet för 2000-talet skett en förändring av detta. Där ser man att författarna har haft ett genusperspektiv på sina exempel och i texten överlag. Vår erfarenhet från skolan säger oss att man i skolvärlden använder ett stort antal läromedel och inte alltid de allra nyaste. Vi anser att man som lärare alltid bör reflektera över de läromedel man använder och ställa sig ett par frågor som man sedan också kan lyfta med sina elever. Två frågor vi kommit fram till att vi vill ställa till våra framtida läromedel är: Vilka värden och ”normer” följer med läromedlet? Vilken bild av människors roller i världen förmedlas till eleverna?

6. Sammanfattning

Vi kan konstatera att vårt arbete har visat att behandlingen av genus och jämställdhet i de läromedel vi undersökt har blivit bättre med åren men att det i de böcker vi granskat dröjde det ända till 2000-talet innan det blev synbart. Med tanke på hur man sedan 1960-talet i styrmedel haft inskrivet att pojkar och flickor ska behandlas lika och att jämlikhet mellan könen ska främjas så har det alltså tagit lång tid innan detta fått fäste i de läromedel i samhällskunskap vi har undersökt. Under närmare fyrtio år har alltså den bild av samhället som skildrats i läromedel inte stämt särskilt väl överens med skolans mål när det gäller jämställdhet. Detta kan ha flera orsaker. För det första så släpar verkligheten efter när det gäller både samhällets civila lagar och regelsystem för att främja jämlikhet generellt. För det andra kan man anta att detta gäller även för verkligheten i skolan. Det är naturligt att sådana processer tar tid innan läromedelsförfattare, skolläda och pedagoger har funnit ett sätt att hantera nya krav på sin verksamhet. Det faktum att det i fallet med läromedel tagit så lång tid att man till och med släpat efter ”verkligheten” är anmärkningsvärt men kan delvis förklaras med att läromedel ofta hänger kvar i skolan år efter år och att man inte kritiskt granskat jämställdhetsperspektivet i dem. En annan orsak kan vara att de som författat läromedlen inte har haft kravet på ett jämställdhetsperspektiv klart för sig särskilt som det många gånger är en sammanställning av flera författares bidrag till presentationen av samhället. Lika fullt är det förvånande att det till och med under 1980- och 1990-talet är så illa ställt med representationen av genus i läromedlen. Det är till och med något av en backlash under dessa två decennier. Det kan ha sin förklaring i att de böckerna hade ett bredare perspektiv eftersom de behandlade även geografi och naturkunskap men man kan också tolka det som att när representationen av personer i bild och text är lägre till antalet så blir den maskulina hegemonin bara än tydligare. Vi vill ändå påpeka att 1990-talets bok har ett kapitel som problematiserar yrkesval ur ett könsperspektiv. Synd att inte författarna har låtit den tanken genomsyra arbetet med att utforma boken.

Kvinnor har fram till 2000-talet skildrats i sammanhang som är ställda utanför yrkeslivet, som hem och fritid, och är kraftigt underrepresenterade när det gäller yrkesarbete över huvud taget. När de skildras som yrkesarbetande är de i mycket större utsträckning än männen sysselsatta i arbeten som inte innehar någon större grad av makt, som passiva och upprätthållande. Män har tvärtom skildrats som aktiva och produktiva och på så sätt även de som har störst inflytande i samhället. Att det i läromedlet från 1960-talet och, i viss mån det från 1970-talet, var inte så överraskande eftersom det faktiskt speglade det svenska samhället så som det faktiskt såg ut och inte minst sett ut tidigare. Men i takt med att kvinnor under 1960- och 1970-talet tog steget ut i arbetslivet i en mycket högre grad så kan man inte påstå att läromedlen från 1980- och 1990-talet speglar verkligheten. Detta är en tydlig illustration på hur sega strukturerna i samhället kan vara. I det här fallet har den maskulina hegemonin behållit sin position som norm och ideal långt efter att man bestämt att jämlikhet mellan könen är ett självklart mål att sträva mot. Att den maskulina hegemonin haft god hjälp av de läromedel vi granskat är ett mycket rimligt antagande. Den bild av samhället och verkligheten utanför skolan, som de själva ska bli en del av, som barn i tio- till tolvårsåldern får presenterat en bild där män är norm och ideal. Det är då inte så konstigt att dessa barn senare reproducerar könsstereotyperna som vuxna.

Om man ser till vårt syfte och vår frågeställning så har vi sett att män är kraftigt överrepresenterade i alla de kontexter vi ville undersöka. Det är fler män i bilder och illustrationer. Det är fler män som namnges i texterna. Det är fler män som skildras som yrkesarbetande. Det är fler män som skildras i yrken som kan anses ha någon form av makt och som brukar uppfattas som aktiva, kreativa och utåtriktade.

Den goda nyheten är att 2000-talets bok på ett mycket medvetet sätt valt att skildra män och kvinnor på ett mycket mer likartat sätt. Kan vi då vara säkra på att jämställdhetsperspektivet i läromedel har nått fram och kommer fortsätta vara lika föredömligt som den bok vi granskat? Vi vill på den frågan svara att vi hoppas det. Den onda cirkeln är åtminstone bruten men vi vill inte dra allt för långtgående slutsatser. Det är trots allt generationen som växt upp med samhällskunskapsböckerna från 1980- och 1990-talet som är de som står på tur att producera nya läromedel. Låt oss hoppas att de ändå ser det som en självklar aspekt av grundläggande demokrativärden att de skildrar män och kvinnor på ett likvärdigt sätt och att den kommande lärarkåren har ett kritiskt och medvetet förhållningssätt till de läromedel man använder i undervisningen.

7. Litteratur och källförteckning

7.1 Litteratur

Alvesson, Mats & Sköldbberg, Kaj (2008). *Tolkning och reflektion: vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. 2., [uppdaterade] uppl. Lund: Studentlitteratur

Eilard, Angerd (2008). *Modern, svensk och jämställd: om barn, familj och omvärld i grundskolans läseböcker 1962-2007*. Diss. Lund : Lunds universitet, 2008

Esaiasson, Peter (2007). *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad*. 3., [rev.] uppl. Stockholm: Norstedts juridik

Forsberg, Ulla (2002). *Är det någon "könsordning" i skolan?: analys av könsdiskurser i etniskt homogena och etniskt heterogena elevgrupper i årskurserna 0-6*. Diss. Umeå : Univ., 2002

Ohlander, Ann-Sofie (2010). *Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i samhällskunskap [Elektronisk resurs] : en granskning på uppdrag av Delegationen för jämställdhet i skolan*. Stockholm: Fritze

Paechter, Carrie F. (1998). *Educating the other: gender, power and schooling*. London: Falmer Press

Selander, Staffan (1988). *Lärobokskunskap: pedagogisk textanalys med exempel från läroböcker i historia 1841-1985*. Lund: Studentlitteratur

Tallberg Broman, Ingegerd (2002). *Pedagogiskt arbete och kön: med historiska och nutida exempel*. Lund: Studentlitteratur

Wright, Moira von (1999). *Genus och text: när kan man tala om jämställdhet i fysikläromedel?*. Stockholm: Statens skolverk

7.2 Elektroniska källor

Nationalencyklopedin. <http://www.ne.se/lang/hegemoni>. 2010-11-16 kl 12:07.

Nationalencyklopedin. <http://www.ne.se/lang/v%C3%A4rdegrund>. 2010-11-24. Kl 11:16

Nationalencyklopedin. <http://www.ne.se/lang/v%C3%A4rdegrund>. 2010-11-24. Kl 11:25

Nationalencyklopedin. <http://www.ne.se/lang/diskurs>. 2010-12-07 Kl. 11:13

Skollagen. <https://lagen.nu/1994:1194>. 24 § av 4 kap. 4 § skollagen 2010-11-17 Kl 13:14

Skolverkets rapport nr 285 (2006) <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1659>. 2010-11-17 Kl 17:27. Stockholm: Skolverket

Skolverkets rapport nr 284 (2006) <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1640> 2010-11-17 Kl 17:59. Stockholm: Skolverket 24 § av 4 kap. 4 § skollagen 2010-11-17-13:14

7.3 Källor läromedel

Helsing, Gunnar (1974). *Samhällskunskap för mellanstadiet: åk 4-6*. 1. uppl., 2. tr. Stockholm: Sparfrämjandet

Lindh, Lena, Blom, K. Arne & Söderberg, Boel (red.) (1990). *Globen: [oä för mellanstadiet]. Historia - religion, 1, [Grundbok]*. 1. uppl. Malmö: Gleerup

Nordlind, Erik. Wittenstam, Rune. Björkqvist, Bengt. Carlström, Inge. (1981). *Vida Världen I*. Stockholm: Almqvist & Wiksell Läromedel

Näslund, Rune (1962). *Samhällskunskap. 1, Grundskolan : mellanstadiet : årskurs 4-6*. Stockholm: Carlson

Stålnacke, Anna Lena (2003). *Samhällskunskap. Grundbok*. 1. uppl. Stockholm: Natur och kultur(1. uppl.) Stockholm